

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота бакалавра
на тему «ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

Виконала: студентка групи ПУ21-1
спеціальність 281 «Публічне
управління та адміністрування»
Чижмак К. О.

Керівник: к. держ. упр., доцент
кафедри публічного управління та
митного адміністрування
Голоха Л. Ф.

Рецензент: завідувач кафедри
державного управління і місцевого
самоврядування
НТУ «Дніпровська політехніка»,
д. держ. упр., професор
Чикаренко І. А.

Дніпро
2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет / ННІ	управління
Кафедра	публічного управління та митного адміністрування
Рівень вищої освіти	перший (бакалаврський)
Спеціальність	281 «Публічне управління та адміністрування»
Освітня програма	публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри публічного управління
та митного адміністрування

_____ / Антонова О. В. /

« ____ » _____ 2025 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ**

здобувачу вищої освіти

_____ <u>Чижмак</u>	<u>Крістіні</u>
<u>Олександрівні</u>	

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «Державне регулювання сільського господарства в Україні:
сучасний стан та перспективи розвитку»

керівник роботи: _____ Голоха Любов Федорівна, к.держ.
упр. _____,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по УМСФ

від «30» квітня 2025 року № 314кс

2.Строк подання здобувачем роботи на кафедру: 11 червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, законодавчі та нормативно-правові документи за проблематикою дослідження, навчальна та наукова література, аналітичні та прогностичні матеріали відповідної тематики науково-дослідних організацій, інформаційних агентств, громадських організацій, матеріали мережі Інтернет та інші матеріали.

4. Зміст роботи (перелік питань для розробки): —ознайомитися з теоретичними засадами державного регулювання сільського господарства; визначити та охарактеризувати сучасний стан державного регулювання сільського господарства в Україні; узагальнити зарубіжний досвід підтримки сільського господарства та виявити можливості використання його в Україні; на підставі проведеного аналізу визначити напрями вдосконалення державного регулювання сільського господарства в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу _____
_____ таблиці та рисунки за проблематикою дослідження _____

6. Дата видачі завдання 27 січня 2025 р. _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення теми кваліфікаційної роботи	22.01.2025	
2.	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	27.01.2025	
3.	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	16.02.2025	
4.	Збір та обробка статистичних і звітних даних	2.03.2025	
5.	Проведення аналізу	7.03.2025	
6.	Написання вступу	10.03.2025	
7.	Написання розділу 1	24.04.2025	
8.	Написання розділу 2	23.05.2025	
9.	Підготовка висновків	29.05.2025	
10.	Оформлення роботи	2.06.2025	
11.	Подання на кафедру електронного варіанту роботи	6.06.2025	
12.	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	9.06.2025	
13.	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	11.06.2025	

Здобувач освіти

(підпис)

—Чижмак К. О.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

—Голоха Л. Ф.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Чижмак К. О. Державне регулювання сільського господарства в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Університет митної справи та фінансів. Дніпро, 2025.

Метою бакалаврської роботи є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання сільського господарства в Україні. У роботі досліджено теоретичні аспекти, сутність понять у сфері державного регулювання сільського господарства, історичні етапи його розвитку, а також загальні механізми та інструменти впливу та реалізації аграрної політики державою.

Проаналізовано етапи формування та попередній вітчизняний досвід здійснення державної політики щодо регулювання сільського господарства на шляху до сучасного стану в умовах глобальних загроз. Визначено дієвість важелів державного регулювання сільського господарства та ефективність існуючого правового механізму. Узагальнено зарубіжний досвід державного регулювання сільського господарства з метою виявлення можливостей використання його в Україні. За результатами проведеного дослідження визначено результативність державного регулювання сільського господарства в Україні як одного з елементів аграрного сектору та основні напрями його удосконалення.

Ключові слова: сільське господарство, аграрна політика, державне регулювання сільського господарства, механізми державного регулювання, фермерське господарство, розвиток.

SUMMARY

Chyzhmak K. O. State Regulation of Agriculture in Ukraine: Current State and Development Prospects.

Bachelor's Thesis for the Degree of Bachelor in Public Administration and Management, Specialty 281. University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The aim of this bachelor's thesis is to provide a theoretical justification and develop practical recommendations for improving state regulation of agriculture in Ukraine. The study explores the theoretical foundations and conceptual definitions within the sphere of state agricultural regulation, historical stages of its development, as well as the general mechanisms and instruments used by the state to implement agricultural policy.

The thesis analyzes the evolution and previous national experience of state policy in agricultural regulation in the context of modern global challenges. The effectiveness of the current legal framework and regulatory tools used by the state is assessed. The paper also summarizes foreign experience in agricultural regulation to identify possibilities for its adaptation and application in Ukraine.

Based on the conducted research, the effectiveness of state regulation as a key element of the agricultural sector is evaluated, and the main directions for its improvement are outlined.

Keywords: agriculture, agricultural policy, state regulation of agriculture, regulatory mechanisms, farming, development.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. Історичні етапи формування державної аграрної політики в Україні	7
1.2. Сутність та функції державного регулювання сільського господарства	22
1.3. Механізми та інструменти реалізації державної аграрної політики	23
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ	34
2.1. Сучасний стан державного регулювання сільського господарства в Україні	34
2.2. Зарубіжний досвід державної підтримки сільського господарства: уроки для України	50
2.3. Напрями вдосконалення державного регулювання сільського господарства в Україні	56
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність теми. Сільське господарство відіграє ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави, розвитку сільських територій, формуванні внутрішнього ринку та експортного потенціалу України. У складних умовах соціально-економічної нестабільності, повномасштабної війни, глобальних викликів та необхідності адаптації до стандартів Європейського Союзу питання ефективного державного регулювання аграрної сфери набуває особливої актуальності. Необхідність забезпечення сталого розвитку, підтримки фермерських господарств, модернізації виробництва та збереження трудових ресурсів на селі зумовлює потребу в переосмисленні інструментів, форм і напрямів державної аграрної політики України.

Різноманітні аспекти державного регулювання сільського господарства в Україні залишаються предметом пильної уваги з боку наукової спільноти. Цю тематику активно досліджували вітчизняні вчені, які у своїх працях розкривали ключові проблеми, тенденції та перспективи розвитку аграрної політики, механізмів державного втручання та інструментів підтримки аграрного сектору. Серед них зокрема: В. Галкін, Л. Васильєва, О. Дудка, Л. Вакуленко, П. Панченко, О. Саламін, Т. Харченко, М. Мартинюк, О. Щекович, І. Динник, Ю. Кернасюк та ін. Їхні наукові здобутки становлять вагоме підґрунтя для подальших досліджень у цій сфері.

Метою кваліфікаційної роботи бакалавра є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання сільського господарства в Україні.

Завдання дослідження. Досягнення поставленої мети є можливим за умови виконання таких завдань:

– проаналізувати історичні етапи формування державної аграрної політики в Україні;

- визначити та охарактеризувати сутність та функції державного регулювання сільськогосподарської галузі;
- визначити механізми та інструменти реалізації державної аграрної політики;
- дослідити сучасний стан та виявити проблеми державного регулювання сільського господарства;
- узагальнити зарубіжний досвід державної підтримки сільського господарства;
- визначити напрями удосконалення державного регулювання сільського господарства в Україні.

Об’єктом дослідження виступає процес державного регулювання сільського господарства в Україні.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи розвитку державного регулювання сільського господарства в Україні.

Методи дослідження. У процесі написання кваліфікаційної роботи бакалавра були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, застосовано метод аналізу і синтезу для вивчення теоретичних засад державного регулювання сільського господарства, історико-логічний метод – для дослідження етапів розвитку аграрної політики в Україні, системний підхід – для визначення структури механізмів регулювання, порівняльно-аналітичний метод – під час вивчення зарубіжного досвіду, а також статистичний метод – для обробки даних щодо сучасного стану аграрного сектору. Використання цих методів дозволило забезпечити комплексний підхід до дослідження теми.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота бакалавра складається із вступу, двох розділів (шість підрозділів), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 73 сторінки. Робота містить 2 таблиці, 5 рисунків та 2 додатки. Список використаних джерел налічує 66 найменувань, що розміщені на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Історичні етапи формування державної аграрної політики в Україні

Формування державної аграрної політики в Україні має глибокі історичні корені, що сягають ще часів кріпосницького ладу. Протягом XIX – початку XX століття аграрна сфера зазнавала численних трансформацій, зумовлених як внутрішніми соціально-економічними змінами, так і зовнішньополітичними викликами. Реформи 1861 р., Столипінська аграрна політика, колективізація та інші процеси стали визначальними для становлення сучасних підходів до державного регулювання сільського господарства. З огляду на це, розгляд ключових історичних етапів розвитку агросфери дозволяє краще зрозуміти логіку й еволюцію аграрної політики в Україні.

У дореформений період (до 1861 р.) після поділу Польщі у XVIII ст. західноукраїнські землі, такі як Буковина, Закарпаття та Галичина були під владою Австро-Угорщини. Галичина від'єдналась в окрему територію королівства Голіції та Лоцонерії, Буковина стала автономним округом Австрії, а Закарпатська Україна була частиною Угорщини та підпорядковувалася імперії Габсбургів.

Західна Україна була територією з переважанням аграрного виробництва. Сільське господарство залишалося провідною ланкою економіки. Та оскільки більшість українського населення становили селяни, то сільське господарство, що було основним видом роботи та заробітку, розвивалося в умовах кріпацтва, яке суттєво обмежувало економічну та особисту свободу селян.

На Західній Україні у 40-х роках XIX ст. досить потужно посилювався вплив феодалів на сільське населення: кількість земельних володінь, що були надані на користування селянам, але фактично належали панам, становило 42 %, інші

землі були власністю поміщика, держави та церкви. За критерієм власності землю можна було поділити на домінікальну, власником якої був поміщик, та рустикальну, що належала селянину [36, с. 13].

Оскільки селяни були повністю залежні від поміщиків, щодо особистого життя та роботи, вони мали сплачувати певні податки та повинності, які часто поєднували грошові виплати з натуральними і трудовими зобов'язаннями. У першу чергу це відпрацювання панщини 3 дні на тиждень. Варто зазначити, що з розвитком кріпацтва, умови праці лише погіршувалися. Дні панщини хоч і залежали від територій та виду робіт, проте їх кількість лише зростала (4-6 днів), відповідно до чого селяни просто фізично не мали змоги обробляти власну землю, та попри це вони мусили сплачувати натуральні податки, домашню данину, чинш – фіксований податок за використання земельних володінь та державні податки [14, с. 583-584].

Через певний ряд чинників послідувало поглиблене соціальне розшарування серед селян. Можна виділити такі групи селян [3, с. 16]:

- повні селяни – володіли 20 моргами (11,2 га) орної землі;
- півселяни – володіли від 10 до 20 моргів (5,6 - 11,2 га);
- чвертьселяни – від 3 до 10 моргів (1,68 - 5,6 га);
- загородники – до 2 моргів (1,12 га);
- комірники або халупники – ті, що не мають у власності землі.

Внаслідок зростання чисельності селян-загородників у середині XIX століття більшість галицького селянства володіла земельними наділами, площа яких не забезпечувала навіть мінімального рівня засобів до існування. До того ж, низький рівень агротехнічного розвитку селянського господарства не дозволяв повною мірою задовольнити потреби родини в продуктах харчування. За таких умов селяни змушені були шукати додаткові джерела доходу, наймаючись до поміщиків на будь-яких умовах, що посилювало їхню економічну залежність від великих землевласників і призводило до зростання впливу земельної аристократії [36].

Особливою складовою розвитку аграрної сфери, попри плин часу, є і були технології. Основна проблема полягала в тому, що розвиток чи, хоча б, удосконалення наявних на той час методів обробки землі та знаряддя праці не було цікавим для шляхти. Діючий режим здійснював політику таким чином, що заможні феодалі збільшували морги орних землеволодінь, а селяни, відповідно, навпаки зменшували. Щоб перетворити західноукраїнські землі на ринок збуту, Австрія забезпечувала феодалів необмеженим пануванням, тим самим ще більше гальмуючи розвиток економіки та промисловості [57].

1848 р. став відправним пунктом дій щодо реформування. Поштовхом стала революція у Відні, на якій селяни масово відмовлялися від кріпацтва. Польська шляхта, щоб перехилити селянство на свій бік, займалася поширенням даного питання серед міщан. Основною метою було зміцнити їхнє власне політичне становище в регіоні, а також закликати інших представників шляхетства добровільно відмовитися від панщини. Хоча польська шляхта дану кампанію не підтримала, проте це стало рушієм дії для австрійців. Таким чином, 17 квітня 1848 р. імператор Франц I затвердив Закон про ліквідацію феодальних повинностей у Галичині. Для запобігання протестам поміщиків, уряд зобов'язався сплатити дві третини вартості скасованих повинностей з державної казни, тоді як решта мала компенсуватися через припинення «опікунських обов'язків» поміщиків. Утім, на практиці влада профінансувала лише частину цієї компенсації. Окрім цього, того ж року через 5 місяців імператор видав доповнюючий Закон Указ, що повністю забороняв панщину, надавав селянам громадянство, скасовував розділення землеволодінь на «панське-селянське» та відміняв право пропінації.

Загальними положеннями закону від 17 квітня 1848 р. було визначено, що:

1. панщина та інші феодальні повинності скасовуються з 15 травня того ж року;
2. сервітути (громадські угіддя – ліси, пасовища, водойми тощо), якими селяни користувалися спільно з поміщиками, залишаються у спільному користуванні;

3. селяни, які бажають користуватися такими правами, повинні будуть укласти відповідну угоду з поміщиком і сплачувати встановлену плату;

4. «опікунські обов'язки» поміщиків щодо допомоги селянам у випадках епідемій, стихійних лих чи матеріальної скрути – скасовуються [36, с. 21].

Селянська реформа 1848 р. в західноукраїнських землях мала як позитивні, так і негативні наслідки. Серед головних здобутків для українського селянства – скасування панщини та впровадження елементів конституційного управління. Водночас поміщицьке землеволодіння залишилося незмінним: лише частину земель передали селянам. Поміщики навіть розширили свої володіння за рахунок сервітутів, які мали велике значення для сільського господарства. Незважаючи на втрату необмеженої влади над селянами, поміщики зберегли головне джерело економічної могутності – землю. За ліквідацію феодальних повинностей вони отримали щедрю компенсацію, що, по суті, лягла на плечі селян. Реформа, ініційована австрійським урядом, хоч і ліквідувала пережитки феодалізму, завдала удару по становищу селян, погіршивши їхній побут. Водночас ці зміни сприяли формуванню капіталістичних відносин. Західноукраїнські селяни продовжували боротьбу за соціальне та національне визволення [15, с. 551-555].

Ще однією вагомою подією стала реформація та відміна кріпацтва на східних територіях. Оскільки кріпосницький спосіб існування селян був досить розповсюдженим, а феодальне населення не хотіло позбавляти себе дешевої робочої сили достатньо довгий період часу, то така система стала визначальним чинником у гальмуванні розвитку та осучасненні технологій ведення сільського господарства, промисловості та економіки загалом. Попри це, селянські рухи проти панського гніту та поразка Росії в Кримській війні (1853-1856 рр.), що виявила відставання імперії від європейських держав, стали ключовими факторами щодо зміни порядку. Таким чином, 19 лютого 1861 р. було підписано Маніфест про скасування кріпацтва, який надавав селянам особисту свободу. Цим документом було передбачено надати сільському населенню особисті земельні наділи для ведення господарства. За отриману землю селяни

повинні були сплачувати викупні платежі протягом 20 років поміщику або 49 років уряду, а до завершення викупу вони залишалися в залежності від панів, виконуючи певні повинності [36, с. 28].

Хоча селянська реформа 1861 р. стала важливим кроком у переході від феодальних відносин до капіталістичних, але її реалізація мала значні недоліки, що обмежували позитивний вплив на селянство, позаяк поміщики зберігали значну частину земель, що обмежувало економічну самостійність сільського населення, вартість землі була завищеною, а умови викупу – обтяжливою, то це призводило до незадоволення реформою та нових селянських виступів.

У пореформений період (друга половина XIX ст. – XX ст.) попри те, що кріпосне право було скасовано і селяни отримали власні наділи землі, значного розвитку сільське господарство не зазнало.

Після 1861 р. відбулося розшарування селянства на заможних господарів (куркулів), середняків та бідняків. Заможні селяни використовували найману працю, середняки обробляли землю власними силами, а бідняки часто втрачали землю та ставали наймитами [15, с. 601].

Також варто зазначити, що в залежності від регіону, стан рослинництва та тваринництва достатньо різнився. Степова та Лівобережна Україна «подарували» заможним селянам можливість отримати у своє розпорядження більше земельних володінь через розорення поміщицьких маєтків. Проте малоземельні селяни були змушені найматися до панів чи їхати до міст. Отримавши більшу кількість нової землі статне селянство активно займалося удосконаленням знарядь праці та механізмів. Певною мірою це призвело до покращення умов землеробства, що посприяло розвитку цукрової індустрії. Особливого розмаху вона зазнала на Правобережжі. Окрім буряківництва Правобережна Україна мала успіхи щодо травосіяння, яке сприяло підвищенню культури землеробства, а також вирощування хмелю [36].

Немаловажним показником була родючість озимини та ярових культур, 30-40 % врожайності якої припадало на Лівобережжя.

Український південь був багатий на технічні культури: льон-кучерявець та соняшник. Також на цих землях зосереджувалося 40-50 % посівів тютюну й махорки, які користувались великою популярністю як у шляхетного, так і в сільського населення.

По всій території України вирощували досить велику кількість картоплі. Не менш популярними та важливими культурами були коноплі, що використовувалися для виробництва олії, прядива та іншої сировини, бобові, конюшина, люцерна тощо. Важливим ресурсом були хлібні злаки, адже хліб завжди був невід'ємною складовою раціону як бідного, так і заможного громадянина, тому засіяні угіддя різними сортами пшона та ячменю були в переважній кількості [14, с. 611-615].

Попри розвиток поміщицького господарства, селянське, через меншу кількість земель та технологій, не досягало високого рівня. Як вже зазначалося раніше, бідні селяни (яких становила половина від усього сільського населення), що втрачали та не мали землі, вимушені були податися у наймити. Особливо популярною вільнонаймана праця була на степових територіях. Загальними причинами застою слугували низький рівень механізації та використання застарілих агротехнічних методів, малі земельні наділи, які не забезпечували прожиткового мінімуму – це призводило до зростання бідності [7].

Ще одним фактором стало невдале розташування земельних ділянок. Результат розподілу землеволодінь між селянами та феодалами внаслідок реформування було достатньо незручним. Звідси виникли такі явища як земельне багатосмужжя – володіння дрібними вузькими смугами землі, що були розкидані в різних місцях села на значній відстані одна від одної; та земельне черезсмужжя – нерозмежованість землі між селянами та поміщиками. Розташування змушувало селян сплачувати сусідам грошову компенсацію за можливість перевести через їх території власний врожай. Ці обставини посприяли лише гальмуванню аграрної промисловості через низьку ефективність, малорозвинуті технології та брак часу на обробку [36].

Якщо рослинництво та рільництво хоча б якось розвивалось на панських володіннях, то тваринництво йшло на спад, через скорочення пасових угідь. Кількість рогатої худоби, такої як воли та вівці різко зменшилася. На противагу цьому, країна все одно займалась вирощуванням та експортом коней, свиней та птиці.

Щодо знарядь праці: через великий відсоток збіднілого населення, прибуток від розробки та продажу нового обладнання та механізмів недостатньо перевищував витрати, тому їх виробництво не мало великого розвитку через відсутність попиту [14, с. 615].

Хоча пореформені роки ознаменували відміну та заборону кріпаччини, що було невід'ємною складовою розвитку суспільства, проте друга половина XIX ст. все ще лишилась в пережитках минулого. Шляхта все ще мала привілеї над селянством. І хоч сільське населення й отримало можливість володарювати на власній землі, та не всі мали ресурси, навички чи бажання для роботи та розвитку. Цей період можна охарактеризувати соціальною диференціацією селян, поширеним використанням найманої праці, обмеженістю земельних наділів та технічною відсталістю. Дані події вплинули на появу масового еміграційного руху. Українці через відсутність коштів були вимушені масово переселятися до таких країн як Канада, США та Бразилія. Позитивним моментом є те, що зазнали розвитку торгове садівництво та городництво, таким чином зріс попит на сільськогосподарську продукцію, що в свою чергу сприяло розвитку товарного виробництва [15, с. 611-616].

Початок XX ст. можна охарактеризувати наступом економічної кризи, що охопила також сільськогосподарську сферу. На відміну від кінця минулого століття, у цей час почало активно набирати оберти машинобудування. Застосування оновлених механізмів, маленька кількість земельних володінь через зависокі ціни, розширення виробництв у зв'язку з великою родючістю чорноземів дало надвиробництво рослинної та тваринної продукції. Як результат – зниження цінників на товари, що призвело до скорочення виробництв та робочих місць. З цих причин, люди все частіше емігрували до

інших регіонів країни чи навіть на другі материки. Ще одним фактором стала інтеграція до світового ринку. Україна стала важливим експортером сільськогосподарської продукції, особливо зерна, на світовий ринок. Це також призвело до соціальних змін у сільській місцевості, включаючи зростання соціальної напруги та переміщення селян [15, с. 28-31].

Значущою подією в аграрній сфері стала Столипінська реформа, що була запроваджена 9 листопада 1906 р. Її метою було сформувати прошарок заможних селян, які б стали опорою для монархії та сприяли стабільності в сільській місцевості. Направлена вона була на вихід селян з общин та закріплення землі у приватну власність – це мало стимулювати ефективніше господарювання. Також ця реформа була скерована на заохочення переселення селян на малозаселені території з метою розширення сільськогосподарського виробництва та перехід сільського господарства на новий рівень – фермерство. Таким чином, готова продукція була би більше зорієнтована на тогочасний ринок [7, с. 103-118].

Варто зазначити, що хоча частина селян виступала проти руйнування общинного устрою, що у свою чергу призводило до конфліктів та ускладнювало впровадження реформи, та все ж таки це принесло певні плюси. З метою зміцнення селянських господарств, які утворилися після виходу селян з общини, уряд запровадив низку заходів. Було визначено мінімальний розмір індивідуального землеволодіння з метою уникнення спекуляції, заборонено продаж земель дворянству та закріплено право селян на отримання наділу в одному місці. Важливим кроком у напрямку реального звільнення селян стало ухвалення в жовтні 1906 р. Царського Указу «Про скасування деяких обмежень у правах сільських жителів та осіб інших колишніх податних станів». Згідно з ним, селяни отримали право вільно одержувати паспорти без дозволу громади, їм було дозволено самостійно обирати місце проживання та професію, знято обмеження щодо працевлаштування. Крім того, земські начальники втратили повноваження накладати штрафи та арештовувати селян без рішення волосного суду [36, с. 75].

Внаслідок дії реформи П. Столипіна було сформовано новий соціальний прошарок – заможне селянство. Утворилося хуторянство як наслідок ліквідації багатосмужжя та черезсмужжя. До того ж, підвищилась продуктивність сільського господарства, не зважаючи на те, що не всі селяни змогли скористатись можливостями реформи через брак ресурсів або небажання залишати традиційні форми господарювання [10, с. 25].

1914 р. – критичний для всього світу. Перша світова війна стала переломним моментом для світової економіки. Сільське господарство опинилося в стадії занепаду через мобілізацію чоловічої частини населення. По причині відсутності годувальника, майже кожна українська родина не мала можливості обробляти свої земельні володіння. На додаток до цього, жінки та літні люди були примусово зайняті на прифронтовій зоні. Машинобудування, із-за відсутності попиту, стало більш зорієнтоване на воєнні потреби. Рогату худобу, в особливості коней, було масово мобілізовано для фронту. Через брак виробництва та закриття ринкових каналів з іншими державами, змінилися й торговельні відносини: зерно, яке експортувалося великою кількістю закордон, припинило годувати державу через низьку товарність. На зниження врожайності зернових культур вплинула відсутність мінеральних добрив, знарядь праці та елементарне зруйнування і спустошення земель [36, с. 93].

За деякий час українське село зіткнулося з численними проблемами: руйнуванням інфраструктури, нестачею насіння та сільськогосподарського інвентарю, а також зниженням продуктивності праці через втрату робочої сили. Ці фактори ускладнили відновлення сільського господарства в післявоєнний період.

Після завершення громадянської війни Україна опинилася в стані глибокої господарської розрухи. Політика «воєнного комунізму», що включала продрозкладку, призвела до виснаження селянських господарств. Щоб забезпечити російські землі зерном, радянська влада вижимала з України максимум. Зерновий врожай реквізувався до останнього, тим самим не лишаючи нічого звичайним людям. Посухи 1921-1922 рр. погіршили ситуацію,

спричинивши масовий голод, особливо в південних регіонах України. За різними оцінками, від голоду загинуло від 1,5 до 2 мільйонів осіб [36, с. 136-145].

У 1929 р. радянська влада розпочала політику суцільної колективізації, спрямовану на об'єднання індивідуальних селянських господарств у колгоспи. Цей процес супроводжувався насильницькими методами, включаючи «розкуркулення» – конфіскацію майна та виселення заможних селян. До кінця 1932 р. більшість селянських господарств було колективізовано, що призвело до значних соціально-економічних змін у сільській місцевості.

Наслідком колективізації стала хлібозаготівельна криза. Уряд встановив надмірні плани заготівлі зерна, що перевищували реальні можливості сільського господарства. Невиконання цих планів розглядалося як саботаж, що призводило до репресій та конфіскації всіх продовольчих запасів у селян. У 1932-1933 рр. це спричинило масовий голод, відомий як Голодомор, під час якого загинули мільйони українців. Цей голод вважається штучно створеним і є однією з найтрагічніших сторінок в історії України [14, с. 257].

У період 1933-1937 рр. радянська влада продовжувала політику колективізації, намагаючись підвищити ефективність сільського господарства. Було створено машинно-тракторні станції (МТС) для забезпечення колгоспів технікою. Однак, через низьку якість техніки та відсутність стимулів до праці серед селян, продуктивність залишалася низькою. Колгоспна система характеризувалася зрівнялівкою, бюрократизмом та відсутністю індивідуальної відповідальності, що негативно впливало на розвиток сільського господарства [15, с. 154-156].

З початком Другої світової війни життя світу знов перевернулося. На українські землі гітлерівці мали свої плани. Політика німців була жорсткою і каральною. Під час нацистської окупації населення, включно з жінками та підлітками, займалося обороною, в результаті чого збільшився час на збір врожаю. Поновилася панщина, а селяни знову були змушені працювати задарма при великій кількості накладених податків. Застосовувалась жорстка експлуатація

робітничої сили, вилучення продовольства, рогатої худоби та чорнозему, вивезення селян до Німеччини.

Після звільнення територій у 1944-45 рр. радянська влада повернула борозди правління та відновила колгоспну систему. Під час свого відходу, німці лишили спалені села та посіви, знищену техніку, а безліч коней та рогатої худоби було вигнано до Німеччини. Трудові ресурси УРСР були вичерпані в результаті високої смертності від дій фашистів, державної мобілізації та примусового перевезення населення, яке так і не повернулося. Відсутність техніки, тяглової худоби та добрив зробили свою справу – люди порались із господарством самотужки вручну та потерпали від нестачі їжі. Держава, у свою чергу, запровадила жорстку політику відновлення через трудові повинності та примусову працю [36, с. 221-228].

У 1946 р. прийшла посуха. Понад 500 тис. га посіяного зерна померзло від зимових морозів та не зійшло від літньої спеки. Замість розробки заходів для боротьби з голодом, влада лише підіймала планку хлібозаготівель, виконання яких було просто неможливим за тогочасних умов. Мільйони людей голодували, особливо на півдні та сході України, що призвело до смертності, злиднів, селянського спротиву і приховування зерна, яке все одно вилучалося та експортувалося до інших країн. Влада Кремля жорстко придушувала «саботаж» населення, та замість будь-якої допомоги лише погіршувала ситуацію [10].

На початку 1950-х рр. становище лишалося незмінним. Із приходом Хрущова до влади, сільськогосподарська діяльність піддалась реформуванню для підвищення її виробництва. Зокрема, увагу було зосереджено на посиленні матеріальної мотивації для колгоспів, а також на покращенні технічного забезпечення та розширенні механізації сільського господарства. У 1953-1955 рр. створювались сприятливі умови для розвитку особистих підсобних господарств, проте вже з 1955 р. почалося зворотне – влада почала обмежувати індивідуальні селянські ініціативи. Також здійснювались заходи щодо децентралізації управління: колгоспам було надано деякі господарські

повноваження. Підвищувався рівень кваліфікації керівників аграрного сектору, впроваджувались новітні технології та застосовувався іноземний досвід. Паралельно впроваджувалися масштабні державні програми: освоєння цілинних земель, розширення посівів кукурудзи та інтенсифікація розвитку тваринництва [25].

Наступне десятиліття показало, що українська територія продовжує слугувати полігоном для хрущовських експериментів. Хоча загальне становище села, порівнюючи з попередніми роками, покращилось за допомогою часткового повернення трудових стимулів, та все одно діюча система мала низку проблем. Колгоспи залишалися основною формою сільськогосподарського виробництва, централізоване управління яких зоставалося жорстким. Зростання обсягів виробництва часто досягалося шляхом адміністративного тиску, а не за рахунок ефективної організації праці. Незрозумілою обставиною було й те, що деякі господарства отримували сучасну техніку, а інші продовжували працювати зі старим інвентарем, – окрім того, що його купівля була досить затратною, таке обладнання потребувало додаткового ремонту. І хоч у цей період проводилась механізація, нестача пального, запчастин та кадрів обмежувала її ефективність [36, с. 244-248].

До 1985 р. сільське господарство України, знову ж таки, стикалося з низкою системних труднощів. Незважаючи на значні інвестиції, продуктивність залишалася низькою через відсутність стимулів для працівників та централізоване планування. Механізація та впровадження нових технологій відбувалися повільно, що обмежувало можливості підвищення врожайності. А внаслідок вичерпання ґрунтів та неефективного використання ресурсів, використовуючи меліорацію та хімізацію, врожайність багатьох культур знижувалася [15, с. 253].

Отже, період з 1914 р. по 1990 р. можна назвати воістину переломним не тільки в історії України, а й усього світу. У цей проміжок часу кожна верства українського населення, без винятку, відчула на собі наслідки революцій, світових війн, голоду, реформації, а з 1922 р. експериментів влади СРСР.

Замість утворення благ для стабільного розвитку сільського господарства, що було основним джерелом продуктів харчування, Кремлівська влада мордувала селян, нав'язуючи своєю політикою стандарт єдності та спільності, що фактично означала придушення приватної ініціативи. Справжня картинка була така, що аграрна політика орієнтувалася на підпорядкування інтересів села потребам індустріалізації, що призвело до різкого знецінення селянської праці. Колективізація, яка на практиці стала формою примусового об'єднання, позбавила селян доступу до землі, засобів виробництва й результатів своєї роботи. В умовах відчуження від праці зникла економічна мотивація, а саме село – замість бути основою економіки – опинилося в глибокій кризі [10, с. 17].

Із розпадом Радянського Союзу Україна розпочала нову еру незалежності. У сільському господарстві відбувся ряд змін. Першим кроком стала земельна реформа. Верховна Рада оновила Земельний Кодекс України і видала Постанову «Про земельну реформу» 18 грудня 1990 р. (набула чинності 15 березня 1991 р.), яка затверджувала: «Передачу земель у приватну та колективну власність, а також надання їх у користування громадянам, підприємствам, установам і організаціям у ході земельної реформи та закріплення їх прав власності або користування землею здійснювати в порядку, встановленому Земельним кодексом України» [51]. Це означало, що держава офіційно визнає нову модель земельного володіння: «Власність на землю в Україні має такі форми: державну, колективну, приватну. Усі форми власності є рівноправними» [24]. У результаті дії реформи було ліквідовано колгоспну систему та розділено земельні території на частини (паї) для особистого використання. Реформа також запровадила нову систему землекористування та оренди (коротко- та довгострокову). Окрім цього було створено умови для реєстрації земельних ділянок та формування Державного земельного кадастру. Варто зазначити, що земельна реформа відкрила двері багатьом людям для започаткування фермерського господарства, займатися яким після 1991 р. було значно простіше.

Попри реформування аграрної політики та роздержавлення земельних володінь, на жаль, 1990-ті рр. стикнулися з неабиякими економічними викликами. Перехід до ринкової економіки супроводжувався значними труднощами для аграрного сектору: інфляція, зростання цін на паливо та добрива, зниження державної підтримки, що призвело до зменшення виробництва та падіння доходів селян. Скорочення зайнятості в сільському господарстві та погіршення рівня життя в сільській місцевості спричинили масову міграцію населення до міст та за кордон. Водночас зросла соціальна напруга через нерівномірний розподіл ресурсів та можливостей [36, с. 314-323].

1990-ті рр. стали важливою сходинкою у розвитку сільського господарства. Аграрна політика держави зазнала певних змін, що призвело до деяких позитивних наслідків. Проте через брак фінансування та компетентностей влади, неспроможність держави подолати економічні кризи призвели до погіршення ситуації. Та варто зазначити, що на шляху країни, яка тільки-но отримала незалежність та лише починала ставати «на ноги» після радянського періоду, це був лише початок дороги.

У першому десятилітті української незалежності аграрний сектор зазнав певних збитків у зв'язку з втратою ринків збуту після розпаду Радянського Союзу, несприятливих кліматичних умов та інших факторів. Відповідно врожайність рослинних культур, поголів'я рогатої худоби і виробництво продуктів тваринного походження значно зменшилося. У грудні 1999 р. через невпинне скорочення виробництва сільськогосподарської продукції було видано указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [33]. Він визначав основні організаційні заходи щодо реформування колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно, підтримки розвитку особистих та фермерських господарств, забезпечення права на приватну власність, а також формування необхідної інфраструктури аграрного ринку. У результаті чого на початку 2000-х рр. було повністю ліквідовано колгоспно-радгоспну систему і забезпечено зростання валової сільськогосподарської продукції [63].

Загалом початок ХХІ ст. можна охарактеризувати як добу технологій та діджиталізації. Вдосконалене обладнання, нові механізми, такі як дрони чи точне землеробство, з найкращим генетичним складом насіння, різноманіття мінеральних добрив, покращена система обробітку ґрунтів та інші надбання наукових розробок надають Україні нові можливості для ведення сільського господарства більш простіше та результативніше. Окрім інноваційно-технічних досягнень важливими аспектами є підтримка сільськогосподарської діяльності з боку держави, фінансове забезпечення та економічні процеси. Так у 2004 р. було видано Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», що визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [19], а в 2005 р. – Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», що регулює основні засади державної аграрної політики, які спрямовані на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору національної економіки [20]. У подальші роки також було ухвалено низку важливих нормативно-правових актів, що продовжили розвиток аграрної політики. Зокрема, варто відзначити Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р., що визначив правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування сільськогосподарської кооперації, особливості утворення і діяльності сільськогосподарських кооперативів та їх об'єднань [22], а також Закон України від 31 березня 2020 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», що скасував мораторій на купівлю-продаж сільськогосподарської землі на відкрив земельний ринок [18]. Ці та інші ініціативи заклали основу для реалізації довгострокових орієнтирів розвитку галузі, що сформовані у Стратегії сталого розвитку сільського господарства України до 2030 року, яка передбачає екологізацію виробництва,

підвищення конкурентоспроможності агросектору та інтеграцію принципів сталого розвитку в усі напрями аграрної політики.

1.2 Сутність та функції державного регулювання сільського господарства

У сучасних умовах сільське господарство виступає однією з ключових галузей національної економіки, що забезпечує продовольчу безпеку, зайнятість населення та експортний потенціал держави. Проте через природні, економічні та соціальні ризики ця сфера потребує постійної підтримки та втручання з боку держави. Саме тому державне регулювання аграрного сектору є необхідним інструментом для досягнення стабільного розвитку сільського господарства. Щоб краще зрозуміти його роль, варто розглянути сутність державного регулювання галузі та основні функції, які воно виконує в аграрній політиці України.

Державне регулювання – це сукупність певних форм та методів, що цілеспрямовані на вплив державних органів влади на організацію та розвиток певної галузі.

Відповідно, державне регулювання сільського господарства означає визначену сукупність заходів щодо формування системи органів державного управління в аграрній сфері, прийняття й виконання аграрно-правових актів, закріплення певних повноважень цих органів. Тим самим, держава, здійснюючи регуляцію, безпосередньо впливає на суб'єктів та об'єктів, напрями розвитку, проблеми, стратегічні цілі та інші фактори сільськогосподарської діяльності [3].

Особливість державного регулювання сільського господарства полягає в тому, що ця сфера економічної діяльності є непередбачуваною та залежною від ряду інших невідконтрольних чинників, таких як:

- залежність від природно-кліматичних умов;
- сезонність виробництва, що впливає на організацію праці, використання ресурсів та фінансування протягом року;
- тривалий виробничий цикл, що ускладнює планування діяльності;

- специфічність самої землі як незамінного і обмеженого ресурсу, чия якість та родючість безпосередньо впливають на обсяги та якість виробництва;
- низька мобільність продукції;
- високий рівень ризику, що потребує спеціальних механізмів страхування та державної підтримки [54, с. 15].

Ці фактори як ніщо інше засвідчують важливість і необхідність присутності та регуляції з боку держави аграрних процесів для забезпечення стабільності, підтримки доходів сільськогосподарських виробників та гарантування продовольчої безпеки країни.

Одним із ключових напрямів державної політики у сфері національного господарства є аграрна політика, яка охоплює сукупність заходів і рішень, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування сільського господарства, продовольчу безпеку країни та розвиток сільських територій. Вона визначає стратегічні пріоритети, завдання та механізми державного втручання в аграрну сферу. Зважаючи на соціально-економічну важливість сільського господарства, аграрна політика реалізується через різноманітні інструменти державного регулювання, що мають забезпечити стабільність і сталий розвиток галузі. Серед головних соціальних завдань аграрної політики – створення умов, за яких праця в сільському господарстві буде привабливою та престижною. Це передбачає гідну оплату праці – не нижчу, ніж у провідних галузях економіки, підвищення рівня пенсій для сільського населення, а також поліпшення умов життя мешканців села [17].

Відповідно до Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» державна аграрна політика має на меті у першу чергу гарантувати продовольчу безпеку країни; створення комплексних умов для розвитку сільської місцевості та розв’язання виникаючих соціальних проблем на селі, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації. Окрім процвітання села як інфраструктури та народності, не менш важливим є факт перетворення аграрного сектору на

високоєфективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави [20].

Оскільки вагомість регуляції сільськогосподарської діяльності державою є беззаперечною, то варто зазначити функціональну спроможність щодо її участі:

- цільова – полягає у визначенні цілей, пріоритетів і основних напрямів розвитку села та фермерства, реалізація стратегій;
- нормативна – створення та укладання за допомогою законів, законодавчих актів і нормативів стандартів та вимог;
- соціальна – регулювання соціально-економічних відносин, перерозподіл доходів, забезпечення соціального захисту та соціальних гарантій, збереження навколишнього середовища тощо;
- контролююча – моніторинг за виконанням законів, економічних, екологічних стандартів і правил;
- стимулююча – вплив на діяльність господарюючих суб'єктів і надання стимулів економічним процесам у бажаному напрямку тощо.

Відповідно до перелічених функцій можна виділити основні напрями здійснення державної аграрної політики. Держава, згідно своїм чинностям, має гарантувати права селян на землю, розвиток земельного ринку та забезпечити охорони ґрунтів; підвищувати рівень соціального захисту сільського населення, зокрема шляхом встановлення зарплат і пенсій для аграріїв не нижчих за середній рівень по країні; забезпечувати рівні умови для всіх форм господарювання в сільському господарстві, щоб власники і працівники мали узгоджені інтереси; розробити програми комплексного розвитку сільських територій, з акцентом на підтримку підприємництва та вирішення проблем зайнятості; підтримувати конкурентоспроможність агровиробництва, особливо через розвиток кооперативів та аграрної інтеграції; сприяти розвитку аграрного сектора через державне фінансування пріоритетних напрямків, а також формування вигідної цінової, податкової, кредитної та страхової політики; розкрити експортний потенціал українського аграрного сектору шляхом створення вигідних умов для виходу на міжнародні ринки; інвестувати у

розвиток людського капіталу в сільському господарстві – навчання, перепідготовку кадрів, підтримку наукових досліджень; а також сформувати умови, які спонукатимуть фахівців залишатися у сільській місцевості, зокрема працівників агросфери, освіти, медицини та сфери послуг [23, с. 47-51].

Для ефективної реалізації завдань аграрної політики важливим є дотримання певних принципів, які забезпечують її стабільність, прогнозованість та соціально-економічну спрямованість. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. № 2982 основними принципами, на яких ґрунтується державна аграрна політика є:

- прозорість і відкритість дій держави щодо формування ринку сільськогосподарської продукції, продовольств та капіталу з використанням сучасних механізмів та методів;
- державна підтримка підготовки кваліфікованих спеціалістів, використання наукових досліджень для агросектору;
- свобода ведення бізнесу у сільському господарстві без зайвих адміністративних перешкод;
- захист прав та інтересів українських виробників аграрної продукції;
- доступність базових соціальних послуг для жителів сільської місцевості, забезпечення відповідними спеціалістами із потрібною кваліфікацією;
- створення рівних умов для функціонування різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі;
- державна підтримка розвитку конкурентоспроможного сільськогосподарського виробництва;
- активна участь науковців і громадськості у формуванні аграрної політики та програм сільського розвитку;
- удосконалення системи державного управління [20].

З огляду на визначені цілі та пріоритети державної аграрної політики, виникає необхідність у застосуванні ефективних механізмів та засобів для їх реалізації. У цьому контексті важливу роль відіграють інструменти державного

регулювання, які забезпечують вплив держави на розвиток аграрного сектору. У певному сенсі їх можна розділити на дві групи згідно їх призначенню. Це можуть бути інструменти, дія яких спрямована на дієве зростання сільськогосподарської сфери, або ж такі, що розвивають інфраструктуру сільської місцевості і забезпечують соціальний захист селян.

Здійснення державної аграрної політики вимагає участі певної системи органів державної влади та місцевого самоврядування. В Україні до основних органів загальної компетенції, які беруть участь у цьому процесі, належать Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, а також місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Крім них, діє також мережа органів, що спеціалізуються на аграрній сфері. До таких установ належать Міністерство аграрної політики та продовольства України, профільні підрозділи обласних та районних державних адміністрацій, Державна інспекція сільського господарства, Державна ветеринарна та фітосанітарна служба України та інші [10, с. 15].

Варто зазначити, що реалізація державної аграрної політики неможлива без належної уваги до розвитку сільських територій, які є основою аграрного сектору. У цьому контексті важливу роль відіграє державна підтримка сільського розвитку, що охоплює низку напрямів і має на меті створення сприятливих умов для життя та господарювання в селі. Державна підтримка сільського розвитку спрямована на покращення умов життя в сільській місцевості. Вона передбачає збереження сіл, благоустрій територій, належне використання наявних об'єктів та розвиток важливої інфраструктури – соціальної, транспортної, комунікаційної. Також підтримка стосується вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем на селі, залучення інвестицій та реалізації проєктів у співпраці між державою й приватним сектором. Важливою є також активна участь місцевих громад у плануванні та реалізації заходів з розвитку сільських територій.

Правовий механізм регулювання державної допомоги та її моніторингу здійснює Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Він визначає, що державна допомога полягає у наданні певного типу ресурсів для суб'єктів господарювання та виділяє такі основні форми її надання:

1. давання субсидій, грантів і дотацій;
2. отримання суб'єктами господарювання податкових пільг;
3. відстрочення або розстрочення сплати податків, зборів чи інших обов'язкових платежів [18].

Отже, сільське господарство являє собою сукупність взаємопов'язаних галузей, які формують цілісну та збалансовану систему. Її структура орієнтована на ефективне виробництво продукції рослинництва і тваринництва з метою забезпечення продовольчих потреб населення. Його значення для економіки України є стратегічним, оскільки агросектор забезпечує робочі місця для значної частини населення, формує вагому частку ВВП, підтримує продовольчу безпеку та сприяє експортному потенціалу країни. У свою чергу, Україна, задля регуляції сільськогосподарської діяльності, вдається до здійснення державної аграрної політики, яка формується відповідно до історичних умов, потреб у сільськогосподарській сировині та продовольстві, а також залежить від рівня економічних відносин і обраної концепції розвитку. Вона має чітко визначені цілі, завдання і напрями реалізації, тісно пов'язані з іншими напрямками державної політики — економічною, соціальною, податковою тощо. Особливості сільського господарства та значущість продовольства як товару зумовлюють необхідність існування окремої аграрної політики, а не її розгляду лише як частини економічної. Вона виконує ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни й охоплює не лише підтримку виробництва, а й соціальний розвиток сільських територій, що підкреслює її комплексний характер.

Попри те, що державне регулювання сільського господарства в Україні спрямоване на забезпечення продовольчої безпеки, підтримку вітчизняного виробника та розвиток сільських територій, на практиці реалізація аграрної політики часто стикається з низкою труднощів. Наявність законодавчої бази, програм підтримки та реформ ще не гарантує їхньої ефективності. Важливо

розуміти, що сам по собі державний вплив не є вирішенням усіх проблем – його успішність залежить від низки факторів, серед яких важливу роль відіграють організаційні, економічні та інституційні умови. Саме тому виникає необхідність критичного аналізу основних проблем, які супроводжують реалізацію державної аграрної політики в Україні.

1.3 Механізми та інструменти реалізації державної аграрної політики

Державна аграрна політика є невід’ємною складовою у розвитку сільського господарства і аграрного сектору в цілому. Проте ефективність діяльності державних інституцій в аграрній сфері значною мірою залежить від того, які саме механізми та моделі реалізації політики використовуються. Їхнє грамотне застосування є ключем до сталого розвитку сільського господарства.

Механізми державного регулювання аграрного сектору – це система інструментів, заходів та інституцій, за допомогою яких держава здійснює вплив на розвиток сільського господарства з метою забезпечення продовольчої безпеки, стабільного економічного зростання та соціальної підтримки сільського населення. Ці механізми можуть мати різний характер – економічний, правовий, організаційний чи інформаційний – і застосовуються залежно від обраної моделі аграрної політики. У світовій практиці існують різні підходи до державного втручання в аграрну сферу, що зумовлені як історичними, так і економічними особливостями країн [30, с. 660].

Різні дослідницькі роботи не дають конкретно одну й ту саму класифікацію державних механізмів. Деякі з них або доповнюють одна одну, або розгалужують. Проте серед цієї кількості можна узагальнити такі:

- нормативно-правовий;
- бюджетний;
- кредитний;
- податковий;
- ринковий;

- науково-технічний;
- цінорегулюючий;
- соціальний;
- інфраструктурний.

Для кращого розуміння того, як впливають ці механізми на здійснення аграрної політики, варто розглянути кожен з них окремо.

Нормативно-правовий. Цей механізм також зустрічається у деяких джерелах як інституційний, але роль, яку він відіграє, завжди залишається тією самою. Даний механізм формує та контролює нормативно-правовий базис, за яким відповідні інституції мають здійснювати організаційне державне регулювання. Має забезпечувати координовану роботу різних державних структур, однак є необхідність у регулярному оновленні та вдосконаленні відповідно до умов, часу та інших факторів. Здійснюється прийняттям законів, підзаконних актів, стратегій і програм, які визначають правила функціонування аграрного сектора. Бюджетний механізм спрямований на допоміжне фінансове забезпечення для власників сільськогосподарських угідь. Може забезпечуватися наданням субсидій, дотацій, компенсацій, пільгових кредитів тощо агровиробникам.

Кредитний механізм полягає у наданні кредитування різного типу: сезонне, інвестиційне, іпотечне, вексельне, пільгові кредити, гарантії, фондові програми тощо.

Податковий механізм задіяний для спрощення процесу оподаткування. Може зменшити податкове навантаження на фермерів та сільгосппідприємства, що сприяє їх фінансовій стабільності. Безпосередньо впливає на розвиток аграрного сектору через систему оподаткування, створюючи стимули чи обмеження для агровиробників. Надає можливість мати податкові пільги, спрощену систему оподаткування, відстрочення податків чи взагалі звільнення від зобов'язання до їх сплати [5].

Ринковий вбачає створення прозорого та ефективного ринкового середовища, яке б стимулювало конкурентоспроможність між сільськогосподарськими виробниками та підвищенню якості продукції, а також забезпечувало б кращий

доступ до ринкової інформації та гарантувало б рівноправні умови для всіх учасників аграрного бізнесу. Розвиток ринкової інфраструктури, підтримка експорту, захист прав власності на укладання контрактів та інші інструменти сприяють стабільному розвитку аграрного ринку.

Інноваційно-технологічний. Історично доведено, що цей механізм є досить важливим для підняття сільськогосподарського виробництва на новий рівень. Наукові дослідження щодо поліпшення механізмів, автоматизація виробництв, інноваційні програми розвитку, поліпшення компетентностей фахівців сприяють удосконаленню та спрощенню не тільки самого процесу виробництва, а й покращенню його якості [30, с. 662].

Цінорегулюючий. Його головне призначення – забезпечити стабільність цін на аграрну продукцію, захистити агровиробників від цінових коливань та гарантувати доступність продовольства для населення. Завдяки ефективному функціонуванню цього механізму можливо забезпечити рівновагу інтересів між виробниками та споживачами, стимулювати розвиток аграрного сектору і зменшити соціальну напругу в сільській місцевості. Встановлює мінімальні закупівельні ціни, інтервенції на ринку агропродукції з боку держави, забезпечує моніторинг та прогнозування цін тощо.

Дієвість соціального механізму полягає у гарантованому забезпеченні соціальних потреб та різноманітних благ населення сільської місцевості. Може бути реалізованим за рахунок підвищеного рівня життя, медичного обслуговування, культурного задоволення чи розвитку освіти [30, с. 662].

Інфраструктурний механізм створює умови, за яких сільськогосподарські виробники можуть стабільно, прибутково та якісно здійснювати свою діяльність. Він охоплює сукупність установ, об'єктів, сервісів та послуг, які підтримують виробництво, зберігання, переробку, збут і експорт агропродукції. Здійснюється за допомогою державних програм з покращення транспортної, логістичної, комунікаційної та соціальної інфраструктури в сільських територіях.

Отже, механізми реалізації державної аграрної політики – це взаємопов'язана система інструментів, за допомогою яких держава впливає на розвиток аграрного сектору економіки. Кожен з них (податковий, ціновий, ринковий, інфраструктурний тощо) виконує свою функцію: забезпечує стабільність, підтримує виробників, стимулює інвестиції, розширює ринки збуту та сприяє сталому сільському розвитку. Ефективне поєднання цих механізмів є запорукою конкурентоспроможного та стійкого аграрного виробництва.

Кожен з цих механізмів передбачає використання своїх конкретних інструментів. Певна кількість з них є досить вагомою і часто вживаною. Спираючись на роботу Л. Васильєвої, інструменти державного регулювання аграрної політики можна поділити за такою класифікацією:

1. Ті, що спрямовані на підвищення ефективності аграрного виробництва:
 - через підтримку цін на агропродукцію за допомогою регуляції попиту (закупівельні інтервенції, прямі цінові субсидії, експортні субсидії);
 - через підтримку цін на агропродукцію за допомогою регулювання пропозиції (товарні інтервенції, імпорتنі тарифи, квоти на виробництво аграрної продукції);
 - через зниження рівня витрат на виробництво аграрної продукції (податкові пільги, пільгові кредити, субсидії на матеріально-виробничі ресурси, на проведення агротехнічних робіт тощо).
2. Ті, що спрямовані на забезпечення та розвиток сільського населення та виробничої інфраструктури:
 - через регіональні програми;
 - через соціальні програми;
 - через систему трансфертних платежів;
 - програми розвитку [5].

Поняття інтервенції передбачає втручання певного об'єкта у конкретний процес. У контексті аграрної політики інтервенцію можна розглядати як інструмент регуляції аграрного ринку, використання якого полягає у цілеспрямованому втручанні держави в ринкові процеси з метою стабілізації

цін на сільськогосподарську продукцію, підтримки агровиробників або захисту споживачів. Існує певна різноманітність даного інструменту, наприклад товарні інтервенції, закупівельні або фінансові. Використовуючи цей регулятивний засіб, можна запобігти різким ціновим коливанням на сільськогосподарському ринку, надати поміч сільгоспвиробникам у разі надвиробництва чи обвалу цін, забезпечити продовольчу безпеку країни, а також сформувати та поповнити державний продовольчий резерв.

У контексті аграрної політики, субсидії – це безповоротна грошова допомога або державне фінансування, яке надається сільськогосподарським виробникам чи аграрному сектору загалом для підтримки їх діяльності, зменшення витрат, стимулювання виробництва або підвищення конкурентоспроможності. Розрізняють прямі, інвестиційні, цільові та інші субсидії. Вони здійснюють підтримку малих та середніх фермерських господарств, стимулюють зайнятість у сільській місцевості, сприяють підвищенню продовольчої безпеки тощо.

Пільги – спеціальні умови, що надаються агровиробникам або сільськогосподарським підприємствам державою, з метою зменшення податкового, митного чи фінансового навантаження, стимулювання розвитку виробництва та підвищення економічної ефективності. Як і інші інструменти, пільги надають підтримку малим і середнім господарствам, стимулюють інвестиції у сільське господарство, а також полегшують доступ до ресурсів, таких як паливо, техніка, добрива та інші.

Квоти – це встановлені державою кількісні або вартісні обмеження на виробництво, імпорт або експорт певних видів сільськогосподарської продукції з метою регулювання ринку, захисту внутрішнього виробника або виконання міжнародних зобов'язань. Вони дозволяють збалансовувати попит і пропозицію, підтримувати цінову стабільність і захистити національного виробника.

Програми підтримки та розвитку – це одні із ключових інструментів реалізації державної аграрної політики. Їх мета – цілеспрямоване вирішення проблем і стимулювання розвитку окремих сфер сільського господарства, фермерства,

інфраструктури, людського капіталу та сільських територій. Є офіційно затвердженими державою або місцевими органами влади як заходи, що реалізуються протягом визначеного періоду і спрямовані на фінансову, організаційну чи консультаційну підтримку агровиробників або сільських громад.

Підсумовуючи, варто зазначити, що інструменти реалізації аграрної політики є важливими складовими державного впливу на розвиток аграрного сектору. Вони охоплюють широкий спектр заходів – від фінансових і податкових механізмів до інтервенцій, субсидій, квот, пілг та цільових програм підтримки. Кожен із цих інструментів виконує свою роль: стимулює виробництво, забезпечує продовольчу безпеку, підтримує сільські території та сприяє інтеграції до світових ринків. Ефективне та комплексне застосування цих інструментів дозволяє забезпечити стійкий розвиток сільського господарства і підвищити добробут сільського населення.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

2.1 Сучасний стан державного регулювання сільського господарства в Україні

Значимість сільського господарства в ринковій економіці є беззаперечно великою. Окрім важливості з економічної сторони, аграрна діяльність забезпечує усіма необхідними для людського здоров'я та задоволення продуктами харчування. Прямим обов'язком держави є всіляко підтримувати розвиток сільськогосподарської сфери та забезпечувати відповідними умовами для проживання в сільській місцевості. Вище були зазначені основні аспекти щодо контролю та регулювання сільського господарства державною владою, головна мета, принципи, механізми та інструменти управління різноманітними процесами та суттєвими чинниками впливу на розвиток аграрного сектору. У цьому контексті важливо також враховувати взаємозв'язок між державною політикою, економічними умовами та соціальними потребами сільського населення, адже саме комплексний підхід забезпечує ефективне функціонування галузі та її адаптацію до сучасних викликів.

Щодо системи державного регулювання сільського господарства в Україні, то вона включає низку головних суб'єктів, які діють на різних щаблях влади. Законодавче забезпечення функціонування аграрного сектору здійснює Верховна Рада України, ухвалюючи необхідні нормативно-правові акти, що стосуються, зокрема, земельної політики, інвестицій у галузь та підтримки фермерських господарств. Президент України визначає основні напрямки розвитку сільського господарства, видаючи відповідні укази та ініціюючи стратегічні реформи. Виконавчу функцію з реалізації аграрної політики виконує Кабінет Міністрів України, який приймає постанови з питань

фінансування галузі, регулювання внутрішнього ринку сільгосппродукції, експортно-імпортних операцій, надання державних дотацій тощо.

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за агрополітику, є Міністерство аграрної політики та продовольства України. Воно не лише розробляє й упроваджує політику у сфері виробництва, рибного та тваринницького господарства, а й координує діяльність суміжних структур. До системи також входять інші міністерства та державні служби, такі як Держгеокадастр, Держпродспоживслужба, Міністерство захисту довкілля та інші. Вони забезпечують контроль за землекористуванням, екологічними стандартами, санітарно-епідеміологічним станом у сільському господарстві.

На місцевому рівні функції регулювання здійснюються обласними та районними державними адміністраціями, в яких діють відповідні управління. Органи місцевого самоврядування – сільські, селищні та міські ради – мають законодавчі повноваження щодо вирішення питань місцевого рівня, зокрема щодо використання земель, підтримки місцевих сільгоспвиробників та впровадження локальних ініціатив [3].

Такі органи державного регулювання як Верховна Рада, Президент, Кабінет Міністрів є органами загальної компетентності, що відповідають за узгодження державної політики агропромисловості та координацію взаємодії різних секторів економіки. Їх законотворча діяльність спрямована на визначення правового статусу сільськогосподарських виробників; гарантування продовольчої безпеки; встановлення правил оподаткування; правове регулювання умов праці; контроль за якістю продукції; обмеження монополізму тощо [3].

Також регулятивну політику здійснюють різні міністерства, НБУ, Антимонопольний комітет. Наприклад, Міністерство фінансів формує податкову політику, яка охоплює і сільськогосподарські підприємства, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України регулює екологічні аспекти агровиробництва, а Міністерство інфраструктури впливає на логістичну складову аграрного експорту. Національний банк України впливає

на аграрний сектор опосередковано – через регулювання грошово-кредитної політики, банківського кредитування, доступу фермерів та аграрних підприємств до фінансових ресурсів. Антимонопольний комітет контролює дотримання принципів добросовісної конкуренції на ринку, запобігає зловживанню монопольним становищем великих агрохолдингів, що забезпечує рівні умови для малого та середнього агробізнесу [3].

Власне галузеву компетентність здійснює Міністерство аграрної політики та продовольства України, що займається розробкою програм для розвитку аграрного сектору та сільських територій, як на рівні всієї країни, так і окремих регіонів [30].

Не менш важливу діяльність здійснює Державний комітет ветеринарної медицини (спеціалізований орган у структурі виконавчої влади, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері ветеринарної медицини та санітарного контролю в Україні. Його діяльність є ключовою для забезпечення здоров'я тварин, безпеки харчової продукції тваринного походження, а також захисту населення від хвороб, спільних для тварин і людей [26]) та спеціалізовані державні інспекції, такі як: державна насіннева інспекція, племінна інспекція, інспекція по заготівлях і якості продукції, хлібна інспекція, інспекція по нагляду за технічним станом машин, обладнання та якістю пально-мастильних матеріалів. Ці інспекції працюють для того, щоб аграрне виробництво було якісним, безпечним для людей і довкілля. Вони мають право проводити перевірки, видавати приписи, зупиняти діяльність, якщо є порушення норм.

Попри всю важливість зазначених даних, варто розуміти різницю між дійсністю та можливою перспективою. Здійснення аналізу стану розвитку сільського господарства у теперішньому часі може дозволити як підкреслити досягнення за конкретний період, так і виділити низку перешкод, що заважають процесу становлення та покращення, знайти рішення проблем та спрямувати діяльність державної влади на визначення перспектив розвитку та реальному їх досягненні за певний проміжок часу.

Сучасне українське сільське господарство з усіма його можливостями і ресурсами, на жаль, через ряд певних факторів не можна назвати повноцінно ефективним, стабільним і конкурентоспроможним сектором економіки, здатним у повній мірі забезпечити продовольчу безпеку держави та реалізувати свій експортний потенціал.

Хоча історія розвитку аграрної промисловості і піддавалася значним випробуванням в минулому, особливо під час Радянського Союзу, проте некомпетентно здійснена державна політика значно сповільнила перебіг трансформаційних процесів, модернізації виробництва та становлення ефективної системи аграрного управління [10, с. 23].

З огляду на сучасні виклики та хронічні недоліки в аграрному секторі, питання ефективного державного регулювання набуває особливої ваги. Незважаючи на наявність ресурсів і потенціалу, сільське господарство України стикається з низкою системних проблем, які потребують чіткої, послідовної та результативної політики. Саме тому доцільно звернутися до аналізу ключових недоліків та суперечностей у державному підході до регуляторної діяльності в цій сфері.

Оскільки проблематика державного регулювання сільського господарства України завжди зберігає свою актуальність – цей факт доводить та необмежена кількість регуляторних актів та стратегічних цілей щодо розвитку сфери сільського господарства, укладання та постійне переглядання яких не дає значного результату – регулярність таких дій з боку державної влади свідчить про неповноту реформ та дисбаланс профіля дій у здійсненні державної політики. Основними факторами такого невдалого регулювання можна назвати:

- 1) окреме розглядання кожної проблеми замість використання комплексного підходу;
- 2) надмірне втручання в економічний потік, що в свою чергу лише сприяє погіршенню економічних проблем;

- 3) диссонанс між вже узгодженими регуляторними актами, які мали б вирішити конкретно окрему проблему без урахування існування іншої, що певною мірою є неузгодженими між собою та суперечать один одному;
- 4) покладання на автоматичну дію важелів регулювання [56, с. 44-46].

Сучасна система державного регулювання аграрного виробництва в Україні не повністю відповідає актуальним потребам галузі. Не менш важливим аспектом є фінансова сторона, що має недостатній рівень впливу і не несе ефективного результату. Замале фінансування не може задовольнити певною мірою всі потреби аграрного сектору. Це значно впливає в негативному ключі на низку напрямлень, таких як модернізація виробництва, розвиток інфраструктури, впровадження інновацій та підтримка малих і середніх сільгоспвиробників, що у свою чергу стримує загальне зростання ефективності та конкурентоспроможності галузі [6, с. 62].

Одним із ключових викликів, із якими стикається сучасний аграрний сектор України, є нестабільність ринку. Це проявляється високим коливанням цінових показників на сільськогосподарську продукцію. Через відсутність сталої системи ціноутворення та ефективного державного регулювання, фермери та агропідприємства часто стикаються з проблемою розрахунків власних доходів та витрат, втрачаючи здатність планувати господарську діяльність у довгостроковій перспективі. Нестача гарантій збуту, обмежені можливості продавати продукцію через різні канали, а також погано розвинена інфраструктура для зберігання й транспортування створюють невизначеність і збільшують ризики для агровиробників.

Ще одним негативним сигналом є потреба в модернізації аграрного виробництва. Значна частина сільськогосподарської техніки та обладнання є застарілою, а впровадження інновацій та цифрових технологій відбувається вкрай повільно. Це призводить до низької продуктивності праці, неефективного використання ресурсів та втрати конкурентних переваг на світовому ринку. Знову ж таки, багато господарств мають замале фінансування, що ускладнює оновлення матеріально-технічної бази. Також варто звернути увагу на

недостатній рівень освіти та кваліфікації працівників аграрного сектору, що є додатковою перешкодою для впровадження сучасних методів господарювання [12].

Одним із ключових висновків аналізу сучасного стану державного регулювання аграрного сектору є необхідність впровадження саме комплексного підходу. Неповні та неузгоджені рішення не здатні забезпечити стабільний розвиток сільського господарства. Натомість держава має формувати цілісну стратегію, яка б охоплювала економічні, соціальні та екологічні чинники, відповідала реальним потребам аграріїв і враховувала виклики сьогодення [37].

Комплексний підхід має реалізовуватись через вдосконалення нормативно-правової бази, належне фінансування, розвиток інфраструктури та запровадження інноваційних рішень. Така узгоджена політика створить передумови для підвищення ефективності агровиробництва, зміцнення продовольчої безпеки та підвищення експортного потенціалу України. Власне, подібні пріоритети й акценти закладені в ключовому документі «Стратегії сталого розвитку України до 2030 року», який визначає довгострокові орієнтири економічного зростання, соціальної справедливості та екологічної збалансованості, зокрема й у сфері аграрної політики [58].

Концепція сталого розвитку передбачає необхідність досягнення гармонії між задоволенням нинішніх потреб людства та збереженням можливостей для майбутніх поколінь, зокрема щодо доступу до безпечного та здорового середовища проживання. Формування стабільного, екологічно відповідального та продуктивного аграрного сектора в умовах загальної тенденції до екологізації виробництва потребує активної участі держави у регулюванні цієї сфери. Це необхідно для досягнення ключових показників сталого розвитку, таких як гарантування продовольчої безпеки, охорона довкілля, економічне зростання та соціальна стабільність.

Варто зазначити, що окрім вирішення наявних цільових проблем, держава змушена була запроваджувати екстремальні дії у період COVID-19 з 2020 р. по 2023 р., а з початком повномасштабного вторгнення РФ у 2022 р., виклики

лише загострилися: зруйновані ланцюги постачання, мінування сільськогосподарських земель, втрата доступу до частини територій та інфраструктури, зниження експортних можливостей – усе це призвело до додаткового навантаження на систему продовольчої безпеки. Відтак, державна аграрна політика повинна враховувати не лише довгострокові стратегічні завдання сталого розвитку, а й була змушена гнучко адаптуватися до кризових обставин.

У цьому контексті особливо важливо оцінити реальні досягнення та динаміку виконання поставлених завдань. Для об'єктивного розуміння стану реалізації Цілі сталого розвитку № 2 в Україні слід звернутися до статистичних показників, які відображають рівень продовольчої безпеки, продуктивність аграрного сектору, використання інновацій та стійкість виробничих систем. Саме кількісні дані дозволяють чітко простежити, наскільки ефективною є державна політика в цьому напрямку та в яких аспектах ще залишаються значні виклики.

Ціль сталого розвитку № 2 «Подолання голоду, розвиток сільського господарства» реалізується через здійснення основних завдань:

1. Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення.
2. Підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій.
3. Забезпечити створення стійких систем виробництва продуктів харчування, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій.
4. Знизити волатильність цін на продукти харчування [67].

Загальна продуктивність виконання поставлених завдань прослідковується через певні індикатори, показники яких наведені відповідно до статистичних даних Держстату станом на 2020 р. У зв'язку з воєнним станом можливість зібрати дані та оновити розрахунки не представляє можливості. Та попри це, використовуючи статистичні показники у довоєнний період та роки перед

пандемією, можна наглядно простежити динаміку просування визначених задач з метою розвитку та покращення стану сільськогосподарської діяльності.

За статистичними даними, що надає незалежна аналітична платформа «Вокс» щодо стану та прогресивності розвитку сільського господарства, а саме значення індикаторів завдання 2.1 (рис. 2.1) Забезпечити доступність збалансованого харчування на рівні науково обґрунтованих норм для всіх верств населення, маємо можливість зробити такі висновки:

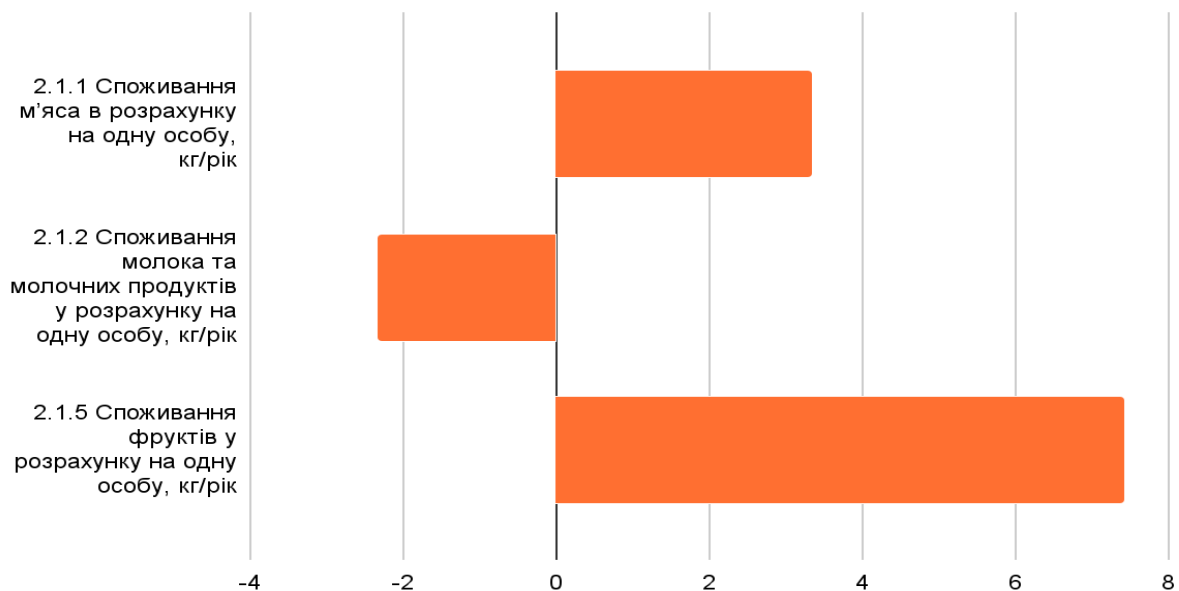

Рис. 2.1. Індикатори завдання 2.1 [34]

– у період з 2015 р. по 2019 р. загальний показник кількості споживання м'яса в розрахунку на одну особу (кг/рік) по всій Україні демонструє позитивне зростання за значенням на 3,33, що свідчить про певне покращення доступу населення до білкової продукції та стабільність у сфері продовольчого забезпечення в означені роки;

– на противагу кількості споживання м'ясної продукції, загальна кількість вживання молока та інших молочних продуктів у розрахунку на одну особу (кг/рік) є абсолютно нестабільною, демонструючи тенденцію до зниження, а саме до -2,33, що може свідчити про зменшення доступності або зміни у споживчих пріоритетах населення;

– здебільшого показник споживання фруктів у розрахунку на одну особу (кг/рік), значення якого зросло на 7,42, свідчить про позитивну тенденцію споживання населенням в аналізованому періоді, та попри таку високу цифру, він все ще не дотягує до визначених норм.

Як вже було зазначено, кількість молока та інших молочних продуктів спожитих однією особою за рік не те, що не змінився, а достатньо таки впав, лише віддаляючись від поставленого значення на 2020 р. – 270 кг/рік. Лише декілька областей змогли підняти кількість споживання, але визначеної норми досягла лише Івано-Франківська – 276,7кг/рік. На противагу, Харківська область і далі демонструє негативну тенденцію – з року в рік попит на молочну продукцію зменшується, і на 2020 р. споживання становить лише 103,9 кг/рік – найнижчий показник серед усіх регіонів країни. Така ситуація свідчить про глибші структурні проблеми – від економічної доступності продукції до зміни споживчих звичок, що, своєю чергою, потребує додаткової уваги з боку державної політики у сфері продовольчої безпеки (рис. 2.2) [34].

Окрім наведених показників щодо споживання м'ясної, молочної та фруктової продукції, завдання забезпечити доступність до збалансованого харчування вбачає також підвищення показників щодо споживання риби та овочів. Проте, через відсутність даних та цільових значень, ці індикатори не є визначеними.

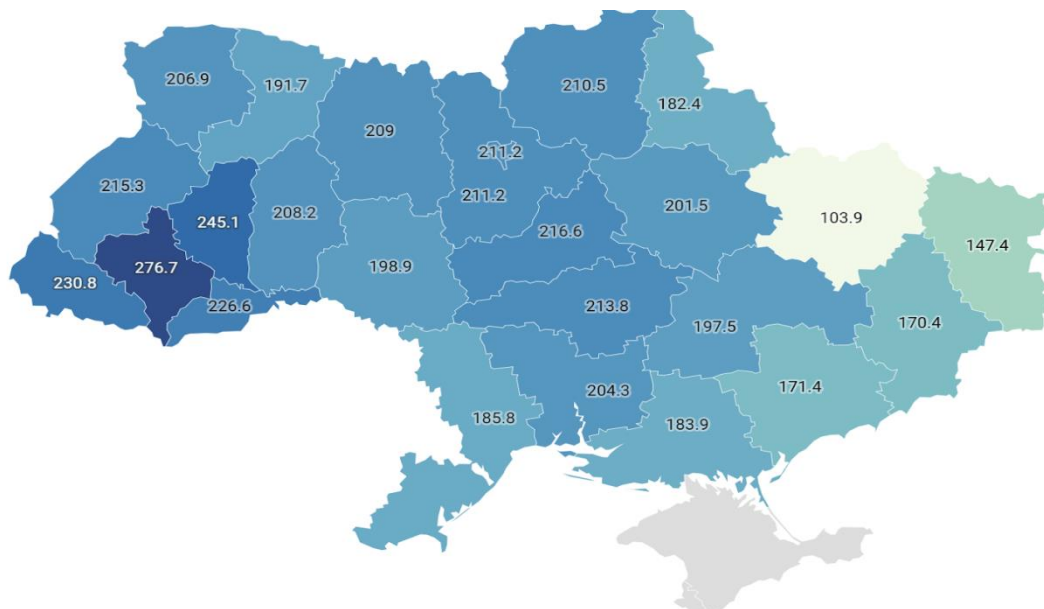

Рис. 2.2. Споживання молокопродуктів на особу в 2019 р., кг

Завдання 2.2 – підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій – передбачає підвищення продуктивності сільського господарства та доходів малих і середніх виробників. Визначається двома індикаторами: продуктивність праці в сільському господарстві, тис. доларів США на одного зайнятого та індекс сільськогосподарської продукції. Станом на 2021 р. продуктивність праці в сільському господарстві не тільки досягла потрібного значення, а й досягла вищих значень. Однак індикатор індексу сільськогосподарської продукції залишився на рівні 2015 р., що свідчить про відсутність реального зростання обсягів виробництва в галузі. Це може бути наслідком нестабільних економічних умов, обмеженого доступу до ринків збуту, або впливу зовнішніх чинників, таких як зміни клімату, пандемія чи початок воєнних дій. Таким чином, попри успіх у підвищенні продуктивності праці, загальна ефективність аграрного сектору потребує додаткових заходів підтримки малих і середніх виробників, стимулювання виробництва та розширення можливостей для сталого розвитку сільського господарства [34].

Щодо забезпечення створення стійких систем виробництва продуктів харчування, які сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій, то можна підкреслити результативність виробництва харчових продуктів. Починаючи з 2015 р. цей індекс не мав чіткого значення і був схильний як до зросту, так і падіння. Цей момент добре простежується у порівнянні між роками: з 2015 р. загальний показник до 2016 р. підвищується, до 2018 р. йде на спад, через рік, трохи надолуживши, стрімко зменшується до 2022 р., і через рік знову змінює свої цифри на значно вищі (рис. 2.3). Така динаміка може бути наслідком як зовнішніх впливів зокрема, пандемії COVID-19, кліматичних змін і воєнного конфлікту, так і внутрішніх факторів, як недостатня підтримка аграрного сектору [67].

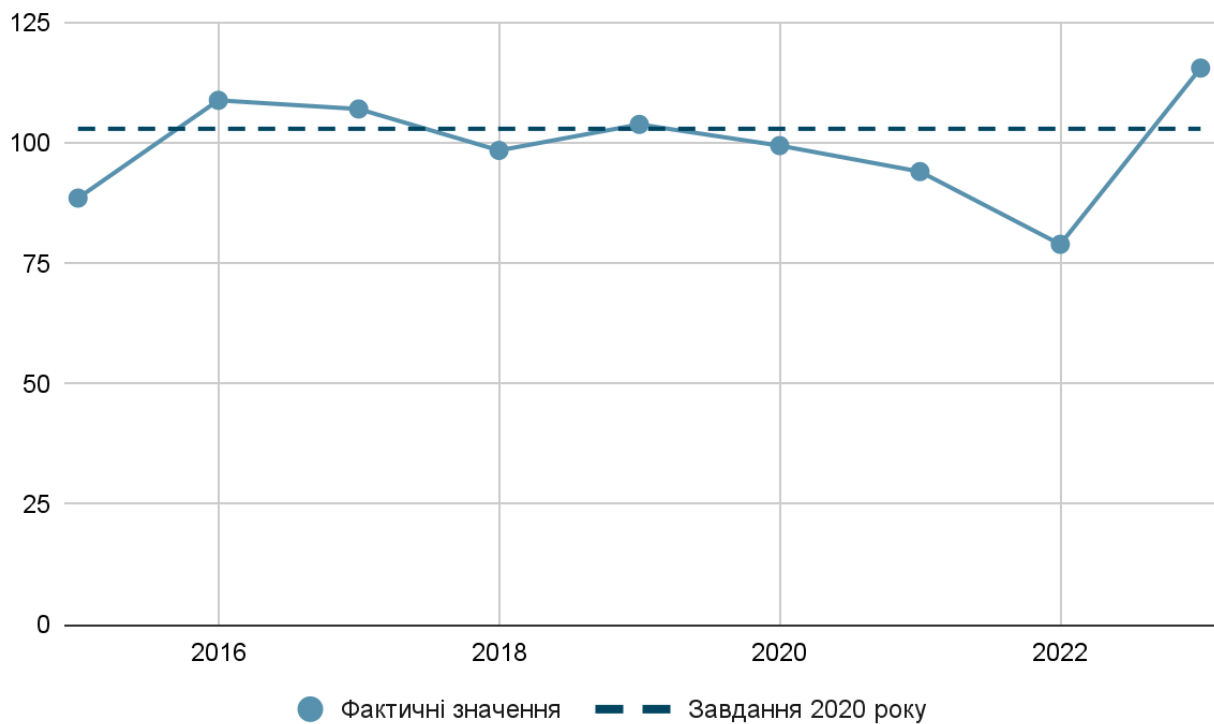

Рис. 2.3. Індекс виробництва харчових продуктів, % [67]

Частку сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом, у загальній площі сільськогосподарських угідь у період з 2015 р. по 2023 р. можна охарактеризувати як нестабільний показник. На початку досліджуваного періоду, у 2015 р., цей показник становив приблизно 1 %. Упродовж наступних трьох років спостерігалось поступове зниження: у 2016 р. частка зменшилася, а в 2017 р. та 2018 р. залишалася на рівні близько 0,7 %. У 2019 р. ситуація покращилася – показник знову піднявся до орієнтовного рівня 1 %, що відповідало завданню на 2020 р. Протягом 2020 р. та 2021 р. частка залишалася стабільною, однак у 2022 р. відбулося різке падіння – вона опустилася до найнижчого значення за весь період, приблизно 0,6 %. Водночас у 2023 р. показник значно зріс, досягнувши навіть більш високого рівня, ніж був у 2015 р., перевищивши межу орієнтира, встановленого на 2020 р. Така динаміка свідчить про відсутність сталого розвитку органічного землеробства, однак позитивна тенденція останнього року може свідчити про активізацію заходів із

підтримки сталого агровиробництва або зростання інтересу до органічної продукції [67].

Останнім завданням Цілі сталого розвитку № 2 є знизити волатильність цін на продукти харчування, що виражається за допомогою індексу споживчих цін на продукти харчування у відсотковому значенні. Загальний показник споживчих цін на продукти харчування з 2015 р. стрімко впав, але до 2020 р. не перетинав і не знижувався по відношенню до визначеного завдання. І хоча у цьому році можна спостерігати незначне зниження, то все ж 2023 р. перевищує вказану норму (рис. 2.4).

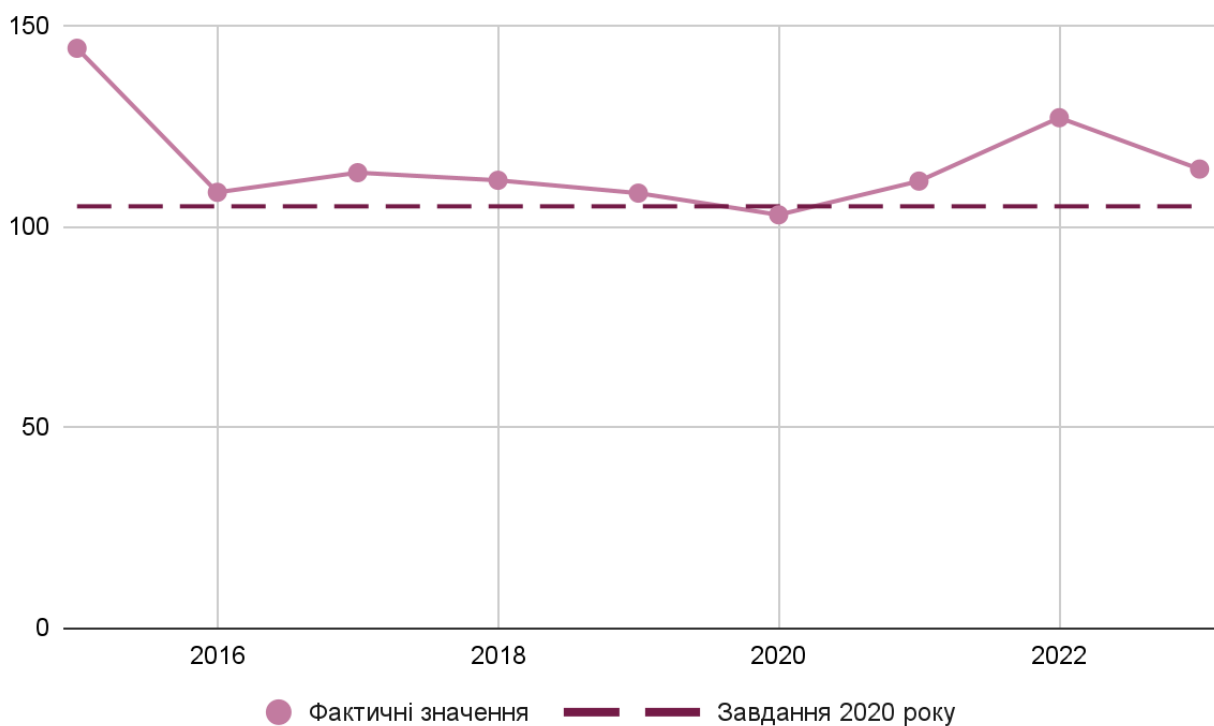

Рис. 2.4. Індекс споживчих цін на продукти харчування, % [67]

І хоча дані рис. 2.4 демонструють ріст значень, насправді це лише засвідчує повільне та нестабільне наближення до бажаного рівня стабілізації цін. Попри ціль стабілізувати індекс до рівня «завдання 2020 року», загальна тенденція свідчить про труднощі з утриманням цін в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів, зокрема через інфляцію, економічну нестабільність, військові дії, перебої з логістикою та коливання валютного курсу, які суттєво впливають на продовольчий ринок України [67].

Попри намагання держави забезпечити продовольчу безпеку та стабілізувати ціни на продукти харчування, важливо не лише зосереджуватись на економічних показниках, а й оцінювати зміни в аграрному секторі через призму сталого розвитку. Адже будь-яке реформування має вплив не лише на виробництво, а й на стан навколишнього середовища, соціальну сферу та довгострокову продовольчу стабільність. У цьому контексті доцільно розглянути наслідки функціонування аграрного сектора на засадах сталого розвитку за основними напрямками змін (табл. 2.1) [62, с. 22].

Таблиця 2.1

Наслідки функціонування аграрного сектора на засадах сталого розвитку

Характеристики змін за основними напрямками	Оцінка наслідків за індикаторами прогресу			
	забезпечення продовольчої безпеки	захист навколишнього середовища	зростання економічних можливостей	соціальний розвиток та охорона здоров'я
Зростання кількості дрібних та середніх виробників	позитивні	відсутні	позитивні	позитивні
Запровадження обмежень на вирощування монокультур	негативні	позитивні	негативні	відсутні
Скорочення площ орних земель, збереження природних ландшафтів	негативні	позитивні	негативні	позитивні
Застосування у виробничому процесу методів сталого с/г	відсутні	позитивні	негативні	позитивні
Скорочення доходів та підвищення ефективності використання води	позитивні	позитивні	позитивні	позитивні
Зростання потреби у додатковій робочій силі	негативні	негативні	позитивні	позитивні
Зменшення обсягів шкідливих речовин у продуктах харчування	позитивні	негативні	негативні	позитивні

Зрозуміло, що з початком таких кризових подій, як пандемія та воєнний стан, умови щодо ведення сільського господарства значно змінилися, пропорційно з потребами населення і його обсягами. Держава зі зміною пріоритетів не могла залишити виконання аграрної політики на тому ж самому рівні – економіка країни стрімко змінювалась, що несло досить негативні наслідки і створювало нагальну потребу у змінах підходів до управління аграрним сектором.

У дослідженні Центру досліджень продовольства та землекористування щодо динаміки змін земельного фонду України після 2022 р. зазначено: «Від повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 р. найбільш постраждалими є території Луганської (100 %), Херсонської (95 %), Чернігівської (80 %), Запорізької (74 %), Сумської (70 %) та Донецької (64 %) областей. У цілому, частка площі території України постраждалої від окупації, мінування та ведення бойових дій у її загальній площі країни становила 31,74 %. Площа постраждалих сільськогосподарських угідь у 2022 р. складала 10514,13 тис. га, а площа угідь, які в цьому році могли використовуватись у сільськогосподарській діяльності, становила 32924,00 тис. га, що на 26,04 % менше порівняно із площею до початку повномасштабного вторгнення. Площа ріллі та перелогів, що не зазнали змін під час військової агресії, становила 22280,45 тис. га, що на 31,93 % менше, ніж до початку військових дій. Площа сіножатей та пасовищ скоротилась на 43,45 %, передусім, через те, що в областях, які найбільше постраждали від військових дій, зосереджена найбільша частка відповідних земель – від 17,5 % в Чернігівській області до 21,88 % у Луганській області. Що стосується лісів та інших лісовкритих земель, то їх площа порівняно із довоєнним періодом зменшилась на 26,05 % з 10686,6 тис. га до 7903,03 тис. га» [61, с. 3]. Тобто тимчасово окуповані території, райони активних бойових дій, прикордонні зони з росією та інші регіони є землею, на якій здійснення господарської діяльності є фактично неможливим з огляду на безпекову ситуацію.

З 2023 р. державна аграрна політика України орієнтована на посилення стійкості аграрного сектору в умовах воєнного стану, підтримку експорту

агропродукції, а також на поступову адаптацію національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Удосконалення державного регулювання сільського господарства здійснюється за кількома ключовими напрямками. Передусім значна увага приділяється фінансовій підтримці аграріїв. Продовжено реалізацію програми «Доступні кредити 5–7–9 %» (додаток А), завдяки якій з початку 2023 р. 9 тис. агропідприємств отримали понад 34,8 млрд. грн. кредитів на розвиток господарств [52]. Загалом цією програмою скористалися понад 11,6 тис. агровиробників із загальним обсягом підтримки 60,1 млрд. грн. [42]. Діє грантова програма підтримки малого та середнього бізнесу, яка охоплює садівництво, ягідництво та тепличне господарство. У 2023 р. до переліку культур додано шипшину та мигдаль, змінено вимоги до створення робочих місць і визначено регіони, придатні для вирощування мигдалю (зокрема Одеську область) [18; 45]. Загалом, станом на жовтень 2023 р., допомогу на загальну суму 492,2 млн. грн. отримали 120 господарств [8].

Урегульовано порядок надання одноразової грошової допомоги мешканцям Херсонської та Миколаївської областей, які втратили врожай внаслідок підриву Каховської ГЕС. Передбачено виплату 3318 грн. за кожну сотку пошкодженої землі (до 30 соток у Херсонській області, до 20 – у Миколаївській) [50].

Оновлено програми підтримки сімейних фермерських господарств (далі – СФГ): відновлено компенсацію ЄСВ, зокрема у 2023 р. вже 170 СФГ отримали загалом 1,9 млн. грн. [1].

Особливу увагу приділено розвитку меліорації. Впроваджено дотації на відновлення та будівництво систем зрошення і модернізацію насосних станцій. Зокрема, компенсація може становити до 25 % витрат на обладнання для зрошення або до 50 % – для насосних станцій [46].

До переліку об'єктів критичної інфраструктури додано виробників ветеринарних препаратів і елеватори, що має забезпечити стабільність продовольчого ланцюга та епізоотичну безпеку [43]. Збереження стабільних цін підтримується шляхом державного регулювання торговельної надбавки на соціально значущі продукти (не більше 10 %) [54]. У сфері міжнародної

торгівлі скасовано ліцензування експорту низки агропродуктів (зокрема м'яса, яєць, зернових), що спрощує вихід українських товарів на зовнішні ринки [48]. Оновлено підходи до обліку пестицидів: створено єдиний цифровий реєстр, що забезпечує прозорість, безпеку та автоматичне оновлення інформації [49]. Здійснено значні зміни в управлінні земельними ресурсами. Заміновані та окуповані ділянки звільнено від оподаткування [44], спрощено нотаріальні дії щодо оформлення прав власності на землю, уточнено правила врахування земель у спільній власності, а також передбачено можливість тимчасового передання переважного права купівлі [40]. Визначено механізм публічного моніторингу ринку земель, який забезпечуватиме регулярний збір і аналіз даних у складі Державного земельного кадастру [53].

Окремим напрямом реформування є рибна галузь. Схвалено Стратегію її розвитку до 2030 року, яка передбачає модернізацію рибного господарства, дерегуляцію, цифровізацію (впровадження системи «Єриба»), а також зниження імпортозалежності [41; 57]. Запроваджено прозорі аукціони з продажу прав на спеціальне використання водних біоресурсів, спрощено процедури оренди й користування гідротехнічними спорудами, пролонговано договори оренди на період воєнного стану.

Також затверджено План заходів з розмінування сільськогосподарських земель, що дозволить відновити доступ до понад 470 тис. га угідь у дев'яти областях України, найбільш постраждалих від бойових дій.

Загалом удосконалення державного регулювання з 2023 р. було спрямоване не лише на подолання наслідків війни, а й на гармонізацію аграрної політики з європейськими стандартами. Зокрема, прийнято Закон України № 3221-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва» [39], що забезпечує адаптацію українського законодавства у сфері якості харчових продуктів, кормів, захисту тварин до європейських норм.

Україна не стоїть на місці. Вона володіє ресурсами, знаннями та родючими ґрунтами, що надає великі можливості для ефективного здійснення та розвитку

українського сільського господарства. Проте перспективний рух гальмує дезорганізована аграрна політика та недостатнє фінансування, що «тягнуть» за собою обмеження доступу до сучасних технологій, зниження конкурентоспроможності українського агросектору на міжнародному ринку та погіршення соціально-економічного становища сільського населення.

2.2 Зарубіжний досвід державної підтримки сільського господарства: уроки для України

Державне регулювання аграрного сектора за кордоном – це складний механізм, що включає інструменти впливу на доходи фермерів, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний ринок, соціальну структуру села, міжгалузеві та міжгосподарські відносини з метою створення стабільних економічних, правових та соціальних умов для розвитку аграрного сектора, задоволення потреб населення в якісних продуктах харчування. Економічна політика держави спрямована на створення економічних передумов пропорційного розвитку сільськогосподарського виробництва та регулювання продовольчого ринку. Основну роль в системі економічного регулювання аграрного сектора цих країнах відіграє підтримка певного рівня цін, які забезпечують стабільність доходів виробників. Держава компенсує сільськогосподарським виробникам відхилення від ринкової ціни у розмірах, що необхідні для їх діяльності на певному рівні прибутковості [60, с. 336].

Державна підтримка виробництва є невід'ємною частиною економічної політики багатьох країн. Вона може бути спрямована на різноманітні галузі, включаючи сільське господарство, промисловість, транспорт та інші. Основна мета такої підтримки полягає у створенні сприятливих умов для розвитку економіки, підвищення конкурентоспроможності національних виробників, забезпечення робочих місць та зростання ВВП. Проблемами сільського господарства можна визначити: низька продовольча незалежність країни, обмежена прибутковість сільського господарства, брак коштів для

технологічного оновлення та інноваційного розвитку, а також низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції, як на внутрішніх, так і на світових ринках вимагають державної уваги та регулювання, що неможливо без державної підтримки, особливо в період політичних та економічних крих державами-партнерами.

Державна підтримка сільського господарства (додаток Б) в різних країнах включає різні заходи та програми, спрямовані на стимулювання виробництва, підвищення якості продукції, підтримку фермерів та споживачів, зокрема, це надання субсидій та грантів для сприяння розвитку виробництва та зниження ризиків; організація освітніх програм та тренінгів з кращих практик вирощування сільськогосподарської продукції, управління ризиками, використання добрив та пестицидів; державне інвестування у наукові дослідження та розробки в галузі селекції нових сортів овочів, боротьба з хворобами та шкідниками, а також розробка ефективних методів вирощування; проведення маркетингових кампаній та рекламних акцій для підвищення поінформованості про користь овочів та стимулювання їх споживання; встановлення мит та квот на імпорт овочів для захисту місцевих виробників від конкуренції та стимулювання внутрішнього виробництва, підтримання експорту через різні заходи, такі як субсидії на експорт чи дипломатичні зусилля щодо відкриття нових ринків; стимулювання фермерів, які використовують методи органічного чи екологічно стійкого вирощування. Цілеспрямована аграрна політика розвинених країн визначила їхнє лідируюче становище у світовому масштабі виробництва аграрної продукції [68, с. 141].

Аграрний сектор отримує підтримку в усіх країнах світу, оскільки його розвиток має вирішальне значення для забезпечення продовольчої безпеки, стабільної роботи харчової промисловості, підтримки життєвого рівня сільського населення та загального добробуту мешканців сіл. У практиці державного управління застосовується широкий спектр підходів до оцінки рівня державної підтримки аграрного сектору. Одним із найпоширеніших є порівняльний аналіз обсягів і форм підтримки сільського господарства в різних

країнах за методологією Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) [35].

Ключовим показником, який використовується для моніторингу та оцінки політики у сфері державної підтримки сільського господарства, є індикатор загального рівня підтримки (Total Support Estimate – TSE). Даний показник охоплює трансферти на користь сільськогосподарських виробників, споживачів, а також фінансування загальних послуг, і визначає сумарні витрати держави на аграрну політику. До його складу входять показники індивідуальної підтримки виробників (PSE), підтримки загальних служб (GSSE) та трансферти від платників податків до споживачів (CSE), що відображено на рис. 2.5 [28].

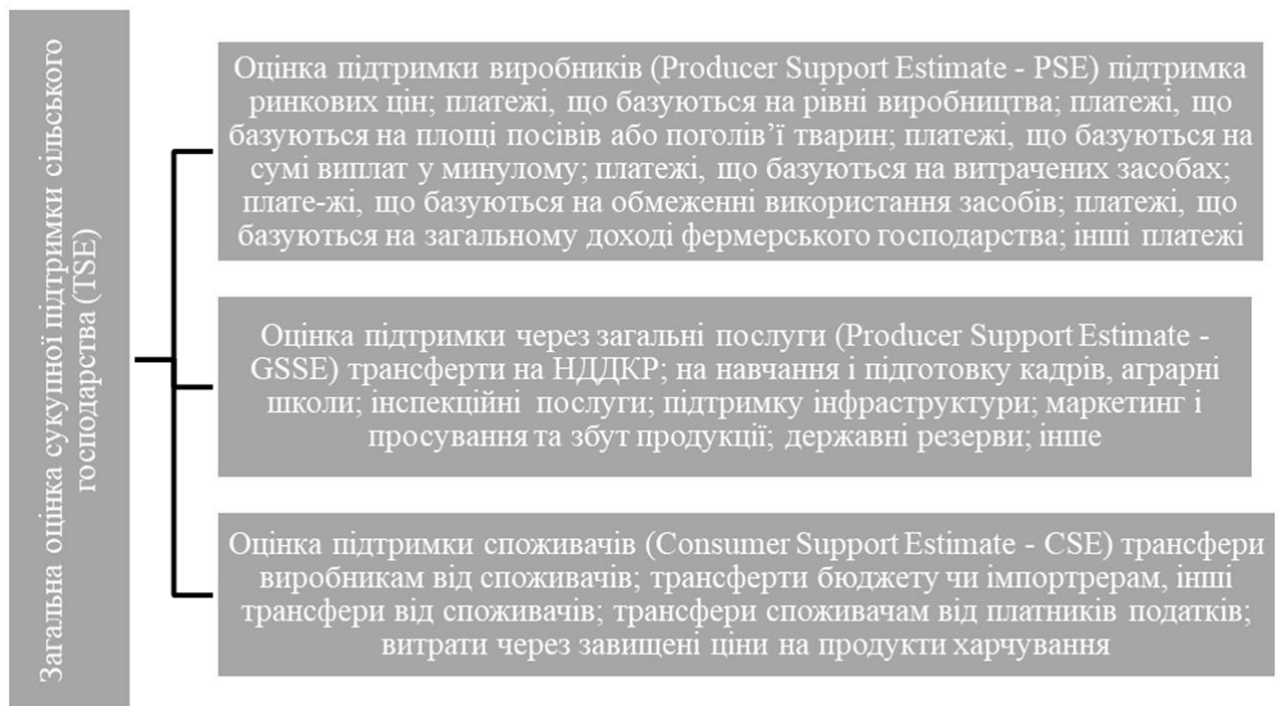

Рис. 2.5. Система показників для визначення й оцінки заходів сукупної підтримки сільського господарства за методикою OECD [28]

Підвищення ефективності сільського господарства вважається одним із ключових шляхів подолання крайньої бідності, забезпечення загального добробуту та задоволення продовольчих потреб очікуваного населення світу, яке до 2050 р. може досягти 9,7 мільярдів осіб. Міжнародна практика свідчить, що формування стабільного й економічно життєздатного аграрного

виробництва можливе лише за умов системної та послідовної державної підтримки. У різних країнах така підтримка є традиційною реакцією держави на необхідність гарантування продовольчої безпеки населення та забезпечення гідного рівня доходів аграріїв, включно з фермерами. Форми і масштаби державного втручання в аграрну сферу істотно відрізняються між країнами – як за обсягами бюджетного фінансування, так і за пріоритетами, які переслідуються в рамках підтримувальних програм.

У країнах Європейського Союзу реалізація державної фінансової підтримки сільського господарства здійснюється через механізм Єдиної сільськогосподарської політики (Common Agricultural Policy), яка покликана досягти кількох фундаментальних цілей. Серед них важливо виділити:

- підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва за рахунок продуктивності, оптимізації методів та технологій виробництва, а також збільшення виходу продукції на глобальний ринок;
- забезпечення стабільності цін на ринку сільськогосподарської продукції для підтримки доходів сільськогосподарських виробників та забезпечення надійних ринкових умов;
- досягнення продовольчої безпеки, що гарантує доступність та якість продуктів харчування для населення країни;
- створення сприятливих умов для життя в сільських регіонах за рахунок розвитку інфраструктури, соціальних послуг та сільської зайнятості [59, с. 48-50].

Вищезначені напрями сприяють як розвитку сільського господарства, так й забезпечують стійкість економіки, підтримують екологічну рівновагу та підвищують якість життя населення сільських регіонах.

Прагнення зробити підтримку більш доступною та ефективною – важливий напрямок розвитку фінансової політики у сільському господарстві ЄС. Відмінною особливістю фінансової підтримки сільського господарювання ЄС є широке застосування земельно-іпотечного кредитування. Даний вид

кредитування має гнучкі умови, що робить його доступним навіть для дрібних сільськогосподарських виробників.

Важливою особливістю механізму державної підтримки у Європейському Союзі є інтеграція державних та комерційних структур, що забезпечує ширший спектр послуг та допомоги сільськогосподарським виробникам. Така система взаємодії допомагає відійти від прямого до компенсаційного. Фінансування сприяє більш ефективному розвитку галузі. Інтеграція державних та комерційних структур у механізмі державної підтримки сільського господарства ЄС є складною та взаємопов'язаною системою, яка спроектована з урахуванням безлічі факторів та завдань. У ЄС існує прагнення до створення партнерських відносин між державними органами та підприємницьким сектором. Такий підхід дозволяє більш ефективно вибудовувати стратегію розвитку агропромислового комплексу, який враховуватиме потреби, як національних держав, так і представників бізнесових структур.

У країнах ЄС державно-приватне партнерство розвинене на високому рівні, що дозволяє взаємодіяти не лише в економічній площині, а й у науково-дослідній. Так, державні та приватні дослідницькі лабораторії об'єднані в єдину організаційну систему, сприяючи інноваційному розвитку сільського господарства.

У Швейцарії та Австралії державне регулювання аграрного сектору переважно орієнтоване на фінансову підтримку сімейних ферм у гірських і передгірських регіонах, зокрема з метою покращення соціального добробуту їх мешканців. У різних країнах підхід до квотування сільськогосподарського виробництва варіюється. Так, у Великобританії механізми контролю ринку квот включають оподаткування та комісійні платежі, тоді як у Франції – розподіл квот здійснюється органами місцевої влади. Первинна концепція квот передбачала їх вільну купівлю-продаж як ліцензій на гарантований обсяг збуту. Проте поширені зловживання, особливо з боку великих господарств, призвели до обмеження торгівлі квотами: їх купівля-продаж дозволяється лише разом із

сільськогосподарською землею, що сприяло злиттю ринку квот із земельним ринком [2, с. 89-91].

У країнах з розвиненою ринковою економікою активно застосовуються адміністративні заходи регулювання аграрного сектору. Наприклад, у США ігнорування строків обробки садів від хвороб і шкідників може призвести до примусової вирубки багаторічних насаджень, особливо у спеціалізованих зонах виробництва фруктів. Відмова від впровадження рекомендованих державою заходів проти ерозії ґрунтів, фінансованих із державного бюджету, також карається штрафами та іншими примусовими санкціями.

У Чеській Республіці державна підтримка сільгоспвиробників реалізується через два ключові механізми: ринкове регулювання та кредитне стимулювання. Для цього було створено Федеральний фонд регулювання аграрного ринку, який спочатку надавав експортні субсидії, а згодом – викупував продукцію за фіксованими мінімальними цінами при зниженні ринкових. З 1994 р. функціонує Фонд підтримки та гарантій для фермерів і працівників лісового господарства, який частково компенсує банківські відсотки та надає кредитні гарантії [9].

У Польщі було обрано інший підхід – замість прямого регулювання цін держава здійснює ринкові інтервенції через спеціальну установу – Агентство сільськогосподарських ринків. Установа підтримує мінімальний рівень цін (насамперед на молоко та зернові), скуповуючи продукцію у разі її здешевлення нижче встановленого рівня [38].

Державне регулювання сільського господарства через всебічну підтримку виробників є ключовим інструментом аграрної політики більшості розвинених країн світу, включаючи держави Європейського Союзу. Такий підхід дозволяє забезпечити продовольчу безпеку, стабілізувати економіку сільських територій, підвищити рівень добробуту сільського населення, а також сформувати ефективну соціально-виробничу інфраструктуру. У рамках реалізації завдань аграрної політики використовуються різноманітні методи державного втручання – від бюджетної підтримки, субсидій, податкових пільг до ринкових

інтервенцій, гарантійних цін та компенсаційних механізмів. Такий досвід є надзвичайно важливим і для України, особливо в умовах поглиблення процесів євроінтеграції та потреби у комплексному післявоєнному відновленні. Стан сучасного аграрного сектору України, а також його роль у світовій системі продовольчої безпеки, зокрема як провідного експортера зернових культур, вимагає запровадження ефективної та адаптованої моделі державної підтримки, що відповідає як внутрішнім економічним реаліям, так і міжнародним зобов'язанням.

Зокрема, одним із можливих напрямів розвитку державної аграрної політики в Україні може стати впровадження системи компенсаційних платежів з основних видів сільськогосподарської продукції, особливо зерна. Враховуючи вагомий експортний потенціал України на ринку зернових, така форма підтримки могла б зменшити собівартість виробництва в суміжних галузях – тваринництві та птахівництві, що своєю чергою призвело б до зниження цін на соціально значущі продукти харчування, такі як м'ясо, молоко, яйця. У результаті підвищився б рівень споживання цих продуктів серед українського населення, а також конкурентоздатність вітчизняної продукції на міжнародних ринках.

Однак реалізація таких заходів можлива лише в умовах системного підходу, коли вони стануть невіддільною частиною загальнодержавної аграрної стратегії. Тому досвід країн ЄС у сфері аграрного регулювання має бути не лише предметом дослідження, а й основою для розробки і впровадження дієвих механізмів державної підтримки сільського господарства України, адаптованих до національних особливостей, соціально-економічного становища та глобальних викликів.

2.3 Напрями вдосконалення державного регулювання сільського господарства в Україні

Удосконалення державного регулювання сільського господарства в Україні потребує системного підходу, що передбачає створення сприятливого середовища для сталого розвитку аграрного сектору. Одним із головних викликів на сьогодні є недостатньо ефективна політика щодо підтримки сільськогосподарської кооперації. Попри наявність нормативно-правової бази, зокрема законів, спрямованих на стимулювання розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, на практиці їхня кількість зменшується, а організаційна структура залишається слабкою. Зумовлено низьким рівнем державної підтримки, недосконалою податковою політикою, зокрема подвійним оподаткуванням, дефіцитом управлінських знань у керівників кооперативів, а також відсутністю розвиненої системи споживчої та кредитної кооперації.

Удосконалення державного регулювання аграрної галузі України має базуватись на комплексному підході, що передбачає послідовну реалізацію цілей продовольчої безпеки, імпортозаміщення, зростання обсягів сільськогосподарського виробництва, а також підвищення економічної, соціальної та екологічної ефективності аграрного сектору. Зважаючи на сучасні виклики – воєнні дії, зміну клімату, потреби післявоєнного відновлення – держава повинна не просто підтримувати аграріїв точково, а створити системну політику довгострокового розвитку галузі.

Одним із ключових напрямів удосконалення має стати розвиток ринкової інфраструктури. Йдеться про формування сучасної системи логістики, зберігання та збуту агропродукції, що сприятиме зменшенню втрат продукції, стабілізації цін та підвищенню доходів виробників. Водночас необхідним є створення ефективних механізмів доступу агровиробників до фінансових ресурсів – зокрема, розширення програм пільгового кредитування, грантової підтримки, субсидування інвестиційних проектів. Державні інтервенції на ринку сільськогосподарської продукції мають здійснюватися з метою стабілізації цін, захисту виробників від надмірних коливань попиту й

пропозиції та забезпечення рентабельності виробництва базових агропозицій [13, с. 100-101].

Урегулювання правових засад державного втручання в аграрну сферу потребує створення узгодженої та логічно побудованої законодавчої системи. Вона має складатися із комплексу законів і підзаконних нормативно-правових актів, які не суперечать один одному, а взаємодоповнюють чинні норми, забезпечуючи чіткість, передбачуваність і правову визначеність для всіх учасників аграрного ринку. Для цього необхідна скоординована робота законодавчої та виконавчої гілок влади, контролюючих структур та експертного середовища, з обов'язковим урахуванням інтересів громадянського суспільства.

З метою комплексного стратегічного планування варто ініціювати розробку Державної програми розвитку аграрного сектору України на середньостроковий період (п'ять років). У даній програмі доцільно чітко визначити загальну мету, стратегічні завдання, конкретні очікувані результати, систему моніторингу й оцінки ефективності, а також механізми реалізації через цільові інструменти й фінансову підтримку. Програма має містити як загальнонаціональні, так і регіональні пріоритети, враховувати специфіку окремих територій, потенціал фермерських господарств, рівень розвитку кооперації, технічного забезпечення, доступу до ринків. Реалізація програми повинна здійснюватися Міністерством аграрної політики та продовольства України у співпраці з місцевими органами виконавчої влади, які розроблятимуть відповідні галузеві та регіональні цільові програми. Такий підхід дозволить враховувати територіальні особливості та підвищити ефективність державної підтримки [4, с. 113].

Для забезпечення прозорості та підзвітності доцільним є щорічний моніторинг виконання заходів програми з обов'язковим оприлюдненням звіту про досягнуті результати, використання коштів і виявлені проблеми. Це не лише зміцнить суспільну довіру до дій уряду, але й дасть можливість своєчасно скоригувати інструменти політики відповідно до зміни обставин.

Одним із ключових напрямів удосконалення державного регулювання аграрної галузі в Україні має стати активне стимулювання інвестиційної діяльності, особливо в умовах відновлення після війни та необхідності адаптації до глобальних викликів. Для забезпечення сталого розвитку сільського господарства важливо зосередити зусилля на підтримці технологічного оновлення виробничих потужностей, модернізації техніко-економічної інфраструктури, впровадженні сучасних агротехнологій та цифрових інструментів управління агробізнесом. У даному контексті держава має відігравати провідну роль як гарант і стимулятор інвестиційної активності. Насамперед, необхідно посилити фінансову підтримку аграріїв через механізми доступного кредитування, запровадити пільгові умови отримання довгострокових позик, надати можливість часткового або повного відшкодування відсоткових ставок за користування кредитними ресурсами. Відповідно дозволить виробникам знижувати фінансове навантаження, зокрема при інвестуванні у високовартісне технічне оснащення, будівництво або реконструкцію виробничих об'єктів, а також у розширення переробних потужностей [4, с. 113].

Окремо слід передбачити систему податкових пільг для аграрних підприємств, які реалізують інвестиційні проєкти. Мова йде, зокрема, про звільнення від оподаткування частини прибутку, спрямованого на інвестиції, надання інвесторам податкових канікул, застосування амортизаційних переваг або зменшення ставки податку на прибуток у разі інвестування у високотехнологічне обладнання, зелену енергетику, біологізацію виробництва тощо. Впровадження гнучкої податкової політики у сфері аграрного інвестування дозволить знизити бар'єри входу на ринок, залучити більшу кількість приватних капіталовкладень, у тому числі іноземних, а також активізувати розвиток середнього та малого аграрного бізнесу. Крім суто фінансових стимулів, державне регулювання має бути спрямоване на забезпечення стабільності нормативно-правового середовища. Прозора законодавча база, яка не змінюється радикально та раптово, є ключовим

чинником формування довіри інвесторів. Наявність чітких, логічно узгоджених і передбачуваних правил гри дозволяє аграрному бізнесу та інвесторам планувати свою діяльність на середньо- і довгострокову перспективу, що особливо важливо для капіталомістких і технологічно складних проєктів. Окрім економічної доцільності, держава повинна враховувати екологічні й соціальні аспекти розвитку аграрного сектору. Регуляторна політика має стимулювати раціональне та ощадне використання природних ресурсів, зокрема ґрунтів, води, лісів, сприяти екологічному землеробству, застосуванню сталих методів вирощування, збереженню біорізноманіття. Важливо також підтримувати впровадження інноваційних технологій у сфері агромоніторингу, управління ризиками, адаптації до кліматичних змін, запровадження енергоефективних рішень.

Невід'ємним елементом успішного державного регулювання повинно стати створення ефективного інституційного середовища, в якому буде забезпечена постійна взаємодія між державою, бізнесом та громадянським суспільством. Формування таких комунікаційних майданчиків дозволить налагодити зворотний зв'язок, ефективно виявляти проблеми й потреби учасників аграрного ринку, формувати політику, орієнтовану на результат і реальні запити [4, с. 114].

Таким чином, напрями вдосконалення державного регулювання сільського господарства в Україні мають охоплювати розвиток кооперативів, формування цілісної державної програми підтримки аграрного сектору, створення умов для інвестиційної активності, податкове стимулювання, удосконалення законодавства та підвищення інституційної спроможності галузі. Реалізація цих заходів дозволить забезпечити продовольчу безпеку, підвищити конкурентоспроможність національного виробника та створити умови для сталого розвитку сільських територій.

ВИСНОВКИ

Сільське господарство є досить важливим сектором національної економіки, що забезпечує продовольством не тільки українське населення, а також велику кількість інших країн. Україна непомилково вважається житницею Європи, адже має одні з найбільших у світі площі родючих чорноземів, сприятливі кліматичні умови для вирощування зернових і технічних культур, значний аграрний потенціал та історично сформовану експортно-орієнтовану модель сільського господарства, яка забезпечує продовольчу безпеку не лише вітчизняного ринку, забезпечуючи продукцією рослинництва та тваринництва внутрішні потреби, а й робить вагомий внесок у світову продовольчу безпеку.

Спираючись на історичний шлях становлення та розвитку, не можна оминати той факт, що через певну низку факторів, сільськогосподарська діяльність мала достатньо тернистий шлях до сучасного періоду. Через політику колективізації в радянські часи було знищено приватну ініціативу та спотворено природний хід сільськогосподарського виробництва. Після здобуття незалежності країна стикнулася з проблемами роздержавлення земель, відсутністю належної інфраструктури, слабкою інституційною підтримкою та нестачею інвестицій. Додатковими бар'єрами стали економічні кризи, бюрократична зарегульованість, непрозорість ринку землі та повільні темпи реформ.

Визначено, що державне регулювання сільського господарства полягає в утворенні системи регулятивних державних органів, в розробці та застосуванні відповідної законодавчої та нормативно-правової бази, а також надання відповідних повноважень цим органам. Таким чином, держава активно впливає на учасників аграрного сектору, визначає основні напрями його розвитку, розв'язання соціально-економічних проблем, формування стратегічних пріоритетів та інші ключові аспекти сільськогосподарської діяльності.

Здійснення ефективної регуляторної діяльності полягає у вдалому застосуванні методів та інструментів реалізації державної політики. Використовуючи економічний, правовий, організаційний, інформаційний, кадровий чи комбінації

цих механізмів, держава впливає на розвиток сільського господарства з метою досягнення продовольчої безпеки, стабільного економічного зростання та підтримки сільських громад. Загальними інструментами здійснення державного регулювання сільськогосподарської діяльності можна назвати нормативно-правовий, бюджетний, кредитний, податковий, ринковий, науково-технічний, цінорегулюючий, соціальний, а також інфраструктурний.

У результаті аналізу сучасного стану державного регулювання сільського господарства в Україні, було виявлено відсутність комплексного підходу дій, розрахунок лише на автоматичний вплив важелів регулювання та неузгодження між вже існуючими регуляторними актами, що засвідчує його певну недосконалість. Цей факт визначає проблематику нестабільного ринку, недостатнього фінансування, уповільнення модернізації, стрімке зменшення кількості сільського населення та ін.

Обґрунтовано, що позитивний зарубіжний досвід державної підтримки сільського господарства може слугувати як орієнтиром для впровадження ефективних інструментів підтримки аграрного сектору, так і джерелом важливих уроків, що дозволять уникнути помилок. Розгляд практик таких країн, як США, держав-членів ЄС, Канади, Японії, Китаю та інших, засвідчив, що стратегічна підтримка сільського господарства базується на поєднанні бюджетного фінансування, гнучкої податкової політики, системи субсидій, страхування ризиків і ринкових інтервенцій. Для України одним із перспективних напрямів може стати впровадження системи компенсаційних платежів за ключовими видами сільськогосподарської продукції, що дозволить стабілізувати доходи виробників у разі цінових коливань, а також стимулюватиме вирощування соціально значущих культур. У довгостроковій перспективі адаптація таких механізмів з урахуванням національних особливостей здатна посилити продовольчу безпеку, забезпечити сталість аграрного виробництва та підтримати розвиток сільських територій.

Визначено основні напрями удосконалення державного регулювання сільського господарства, зокрема: удосконалення нормативно-правової бази, активізація

розвитку сільськогосподарських кооперативів, запровадження комплексної державної програми підтримки аграрної галузі, створення сприятливого середовища для інвестування, удосконалення податкової політики та запровадження ефективних податкових стимулів, зміцнення інституційного потенціалу галузі через підвищення спроможності профільних органів, підвищення прозорості та ефективності управлінських рішень, професійний розвиток кадрів та ін. Впровадження таких кроків сприятиме зміцненню продовольчої безпеки, підвищенню ефективності вітчизняного аграрного виробництва та сталому розвитку сільських територій, адже українське сільське господарство має достатньо потенціалу та ресурсів для зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.70 сімейних фермерських господарств отримали компенсацію ЄСВ від держави / Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 2023. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/simeini-fermerski-hospodarstva-otrymaly-vid-derzhavy-kompensatsiiu-iesv>.
2. Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи : монографія / за ред. Т. О. Зінчук. Київ : ЦУЛ, 2019. 494 с.
3. Аграрне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного. Київ : Істина, 2006. 448 с. URL : <https://studies.in.ua/pogrbnij-agrarne-pravo>.
4. Вакуленко В. Л. Шляхи вдосконалення державного регулювання агровиробництва. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. № 19. С. 110-115.
5. Васільєва Л. М. Інструменти державного регулювання аграрного сектора економіки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=350>.
6. Галкін В. В. Економічна сутність державного регулювання виробництва продукції сільського господарства. *Modern Economics*. 2021. № 30. С. 57-64. URL : <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/30-2021/halkin.pdf>.
7. Гоцловські Я. Ц. Аграрна історія України XIX – першої половини XX ст. в науковому виданні «Український селянин» : дис. ... д-ра філософії : 032 – Історія та археологія / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. Черкаси, 2024. 242 с. URL : <https://eprints.cdu.edu.ua/6303/1/Я.%20Ц.%20ГОЦЛОВСКИ%20%ДИСЕРТАЦІЯ.pdf>.
8. Гранти на розвиток садів і теплиць отримали цьогоріч 120 агрогосподарств / Прес-служба Апарату Верховної Ради України. URL : https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/242993.html.
9. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства в ЄС: становлення, тенденції, правові проблеми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 248-258. URL : <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/41.pdf>.

10. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення : монографія / за ред. В. Ю. Уркевича, М. В. Шульги. Харків, 2014. 276 с. URL : https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2015/Derg_agr_pol_2014_mon.pdf?utm_source=chatgpt.com.
11. Динаміка земельного фонду: як змінилися земельні ресурси України після 24 лютого 2022 року URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/03/Agroviglyad_2_ukr.pdf.
12. Динник І. П. Аграрна політики держави: наукові підходи та особливості реалізації в сучасних умовах. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 3. С. 53-57. URL : <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.3.7>.
13. Дудка О. І. Механізми державного регулювання розвитку аграрного сектору України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 13. С. 99-102.
14. Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада : В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць [та ін.] ; відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол. : Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 2. 608 с. URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Reient_Oleksandr/Ekonomichna_istoriia_Ukrainy_istoryko-ekonomichne_doslidzhennia_Tom_2.pdf.
15. Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / ред. рада : В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць [та ін.] ; відп. ред. В. А. Смолій ; авт. кол. : Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Ніка-Центр, 2011. Т. 1. 696 с.
17. Енциклопедія сучасної України. Київ, 2001. Т. 1. С. 153.
18. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31 березня 2020 р. № 552-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
18. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 1 липня 2014 р., № 1555-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>.

19. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р. № 1877. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.
20. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. № 2982. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text>.
21. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18 жовтня 2005 р. № 2982. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text>.
22. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р. № 819-IX URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.
23. Застрожнікова І. В. Сучасний стан державного регулювання сільського господарства України. *Актуальні соціально-економічні проблеми держави і регіонів* : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Покровськ 13-14 травня 2019 р.) / ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» URL : <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/6851/1/1.pdf>.
24. Земельний кодекс України: Кодекс України від 18.12. 1990 р. № 561-XII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/561-12>.
25. Зміни в управлінні господарством. Раднаргоспи. Розвиток промисловості. Аграрна політика у другій половині 1950-х – першій половині 1960-х рр. URL : <https://naurok.com.ua/prezentaciya-na-temu-vidliga-hruschovski-reformi-rozvitok-promislovosti-156473.html>.
26. Кабінет Міністрів України. Положення про Державний комітет ветеринарної медицини : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від вересня 2008 р. № 909 URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/90920674>.
27. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 26 жовтня 2024 р. № 1163-р «Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства до 2030 року» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>.
28. Кернасюк Ю. В. Світовий досвід державної підтримки агробізнесу / Agro-business. 2016. URL : <https://surl.li/jdetlc>.

29. Костецький Я. І. Стратегія формування і розвитку аграрного сектора України: теорія і практика : монографія. Тернопіль : THEU, 2017. 365 с. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37700/1/%D0%9C%D0%9E%D0%9D%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%A4%D0%86%D0%AF%20%D0%9A%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%95%D0%A6%D0%AC%D0%9A%D0%98%D0%99%20%D0%AF.I._%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB.pdf
30. Мартинюк М. Ефективні інструменти, механізми та засоби державної підтримки агросектору. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки.* 2024. Т. 5. С. 657-667. URL : https://www.researchgate.net/publication/391198336_EFEKTIVNI_INSTRUMENTI_MECHANIZMI_TA_ZASOBI_DERZAVNOI_PIDTRIMKI_AGROSEKTORUEFFECTIVE_TOOLS_MECHANISMS_AND_MEANS_OF_STATE_SUPPORT_FOR_THE_AGRICULTURAL_SECTOR.
31. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/catalog/ministerstvo-agrarnoyi-politiki-ta-prodovolstva>
32. Національний інститут стратегічних досліджень. Ключові політики та заходи для підтримки аграрного сектора України в умовах війни. 25.04.2024. URL : <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhody-dlya-pidtrymky-ahrarnoho-sektoru-ukrayiny-v>.
33. Невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99#Text>
34. Незалежна аналітична платформа «Вокс». URL : <https://voxukraine.org/dosyagnennya-tsilej-stalogo-rozvytku-u-natsionalnomu-ta-regionalnomu-rozrizah>
35. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) / Державна податкова служба України. 2025. URL : <https://surl.li/xqzdr>
36. Панченко П. П., Шмарчук В. А. Аграрна історія України : підручник. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Т-во «Знання», КОО, 2000. 342 с. (Вища освіта XXI століття).

- 37.Пасхавер Б. І., Молдаван Л. В., Шубравська О. В. Основні проблеми сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2012. № 9. С. 3-9. URL : https://eapk.com.ua/web/uploads/pdf/Vol.%2019,%20No.%209,%202012_apk-3-9.pdf.
38. Підтримка агробізнесу в Польщі / Growhow. 2023. URL : <https://www.growhow.in.ua/pidtrymka-ahrobiznesu-v-polshchi>.
39. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення державного регулювання продовольчої безпеки та розвитку тваринництва : Закон України від 30.06.2023 № 3221-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3221-20#Text>.
40. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання вчинення нотаріальних та реєстраційних дій при набутті прав на земельні ділянки : Закон України від 02.05.2023 № 3065-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3065-20#Text>.
41. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів та сфері аквакультури : Закон України від 21.03.2023 № 2989-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2989-20#Text>.
- 42.Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва : Постанова КМУ від 14.03.2023 р. № 229. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2023-%D0%BF#Text>.
- 43.Про внесення змін до переліку секторів критичної інфраструктури : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 р. № 455. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/455-2023-%D0%BF#Text>.
- 44.Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо звільнення від сплати екологічного податку, плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи

пошкоджене нерухоме майно : Закон України від 11.04.2023 р. № 3050-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3050-20#Text>

45. Про внесення змін до порядків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.10.2023 № 1125. URL : <https://surl.li/tahkjh>

46. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання державної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам, які використовують меліоровані землі, та організаціям водокористувачів : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2023 р. № 1110. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110-2023-%D0%BF#Text>

47. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2023 р. № 520. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/520-2023-%D0%BF#Text>

48. Про внесення змін у додаток 5 до постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2022 р. № 1466 : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 р. № 472. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/472-2023-%D0%BF#Text >

49. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2023 № 758. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/758-2023-%D0%BF#Text>

50. Про затвердження Порядку надання одноразової грошової допомоги постраждалому населенню внаслідок підриву Російською Федерацією греблі Каховської гідроелектростанції за втрачений врожай : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2023 р. № 807. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-poriadku-nadannia-odnorazovoi-hroshovoi-dopomohy-postrazhdalomu-s807-40823>

51. Про земельну реформу : Постанова Верховної Ради Української РСР від 18.12.1990 р. № 563-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/563-12#Text>

52. Про надання фінансової державної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 28. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>.
53. Про публічний моніторинг земельних відносин : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 р. № 474. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2023-%D0%BF#Text>.
54. Про регулювання цін на окремі види продовольчих товарів та забезпечення стабільної роботи виробників продовольства в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2023 р. № 650. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2023-%D0%BF#Text>.
55. Про схвалення Стратегії розвитку галузі рибного господарства України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.05.2023 р. № 402. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-2023-%D1%80#Text >.
56. Саламін О. С. Державне регулювання сільського господарства України. *Економічний простір*. 2021. № 168. С. 44-48. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/есpros_2021_168_9.
57. Сільське господарство в першій половині XIX століття. *АгроЕліта* 2013. 7 серп. URL : <https://agroelita.info/silске-hospodarstvo-v-pershij-polovyni-19-ho-stolittya>.
58. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року. URL : https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf.
59. Сухацький Р. П. Правові засади державного регулювання сільського господарства в ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2025. Вип. 87, ч. 2. С. 47-51.
60. Сущенко О. А., Тимкован В. І. Агропромислові формування у світовому сільському господарстві: порівняльний аналіз та перспективи розвитку. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2025. Вип. 1 (16). С. 335-344.

- 61.Інституційні засади здійснення аграрної політики в Україні. URL : <http://moodle.nati.org.ua>.
- 62.Держава як основний інститут ринкової економіки та її роль у регулюванні аграрного сектору. URL : <http://moodle.nati.org.ua>.
- 63.Указ Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99>.
- 63.Фінансова підтримка сільського господарства / OECD. 2025. URL : <https://www.oecd.org/en/data/indicators/agricultural-financial-support.html>.
- 65.Фінансова підтримка фермерів: як це працює в ЄС / Інформаційний центр «Зелене досьє». URL : <https://www.dossier.org.ua/news/financial-support-for-farmers-eu>.
- 66.Харченко Т. О. Державне регулювання сталого розвитку аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічні підходи : монографія. Суми : Видавнично-виробниче підприємство «Мрія», 2023. 360 с. URL : https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/10625/1/Монографія_Харченко_ТО_друк.pdf.
- 67.Цілі сталого розвитку. URL : <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/2/>
- 68.Щекович О. С. Використання зарубіжного досвіду державного регулювання економіки АПК в Україні. *Економіка АПК*. 2009. № 1. С. 140-146.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні нововведення до Програми «Доступні кредити 5-7-9%»

ПРОГРАМА «ДОСТУПНІ КРЕДИТИ 5-7-9%»	
Для підтримки та активізації підприємницької діяльності у період дії воєнного стану (Постанова Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 року № 312 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і 29»)	Для підтримки сільськогосподарських товаровиробників (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 березня 2022 року № 274 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723»)
1	2
Програма розширена на середні підприємства з річним доходом до 50 млн. євро (раніше було 20 млн. євро) та на великі підприємства з річним доходом більше 50 млн. євро незалежно від кількості працюючих.	Програма розширена на середні підприємства з річним доходом до 50 млн. євро (раніше було 20 млн. євро) та на великі підприємства з річним доходом більше 50 млн. євро незалежно від кількості працюючих.
Максимальна сума кредиту для всіх суб'єктів підприємництва збільшена з 50 млн. грн. до 60 млн. грн. з урахуванням групи пов'язаних компаній.	Максимальна сума кредиту для всіх суб'єктів підприємництва збільшена з 50 млн. грн. до 60 млн. грн. з урахуванням групи пов'язаних компаній.
Процента ставка: – 0% річних протягом періоду воєнного стану та одного місяця після його припинення; – 5% річних після завершення вказаного вище періоду і до кінця строку кредиту.	Процента ставка – 0% річних.
Ціль кредитування: – інвестиційний кредит на придбання основних засобів; – кредит на поповнення обігових коштів для здійснення підприємницької діяльності.	Ціль кредитування: – інвестиційний кредит на придбання сільськогосподарської техніки, – кредит на поповнення обігових коштів для придбання насіння, добрив та паливно-мастильних матеріалів.
Строк кредитування: – інвестиційні кредити – 5 років; – кредити на поповнення обігових коштів – 3 роки.	Строк кредиту – 6 місяців.
Термін подачі заявки на участь у програмі – у період дії воєнного стану.	Термін подачі заявки на участь у програмі – до 31 травня 2022 року.
Розмір кредитної гарантії – 50% від суми кредиту суб'єкта мікро, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва).	Розмір кредитної гарантії – 80% від суми кредиту суб'єкта мікро, малого та середнього підприємництва (крім суб'єктів великого підприємництва).

Додаток Б

Світовий досвід державної підтримки агробізнесу в найбільш успішних країнах

Країни	Опис
США	«Довгий шлях від прямого субсидування до страхових виплат». У 2014р. пряма бюджетна допомога була замінена іншим інструментом - страхуванням ризиків: страхування від падіння цін (PLC) та страхування сільськогосподарських ризиків (ARC).
ЄС	На шляху до більш справедливої, екологічної та більш орієнтованої на ефективність Спільної Аграрної Політики». Сільське господарство та сільські райони займають центральне місце в Європейській зеленій угоді, а CAP 2023-27 стане ключовим інструментом у досягненні амбіцій стратегій «Від ферми до столу» та біорізноманіття.
Канада	«Швидкий інтернет на кожну ферму». Для фермерів створена спеціальна кредитна установа Farm Credit Canada. Діє система «управління поставками»: через державні закупівлі на ринку є контроль внутрішнього виробництва та обмеження імпорту за допомогою високих мит. Держава фінансує проекти розвитку сучасних технологій.
Китай	«Система державного регулювання та підтримки агропромислового комплексу». З 2005 р. закріплюється курс на динамічну підтримку сільськогосподарських товаровиробників: прямі субсидії на придбання насіння, сучасної техніки тощо; удосконалення інфраструктури (оптових агроринки, товарні біржі), пільгове кредитування, цінова підтримка та регулювання.
Японія	«Політика «розумного» сільського господарства». Сільське господарство суттєво субсидується, взято курс на розвиток робототехніки та інформаційних технологій у сільському господарстві. Фермери об'єднуються в кооперативи, які є сильним аграрним лоббі в політиці.
Туреччина	«Аграрний all inclusive». Сільськогосподарський банк Туреччини виділяє спеціалізовані позики з низькою процентною ставкою для переробних підприємств та органічних ферм, держава погашає суми відсотків. Держпрограма для підтримки виробників, які впроваджують екологічно стійкі сільськогосподарські технології.
Ізраїль	«Оаза посеред пустелі». Запроваджено підтримку стартапів у сфері хай-тек для застосуванню сучасної агротехніки. Держава платить заробітну плату сільськогосподарським консультантам, які навчають, консультують, допомагають отримати пільгові кредити та реалізувати бізнес-модель фермерам початківцям.